

HAÇLILARA KARŞI MÜCADELEDE BAŞARILI BİR TÜRK KUMANDANI: S A V A R

Doç. Dr. IŞIN DEMİRKENT

Batılı ülkelere nisbetle son zamanlara kadar oldukça kısır kalmış olan tarih yazarlığımızda, diğerlerine nazaran daha da ihmal edilmiş konulardan birisi hiç şüphesiz Haçlı Seferleri tarihidir. Halbuki bu seferler ve ortaya çıkardığı sorunlar, Selçuklu atalarımızın Anadolu'yu yurt edinmeleri ile sıkı sıkıya ilgilidirler. 18. yüzyılın sonlarından itibaren, özellikle 19. ve 20. yüzyıllarda, batıda Haçlı Seferleri hakkında kütüphaneleri dolduracak sayıda yapılan bilimsel ve yarı bilimsel yayınlar da, esefle belirtmeliyiz ki, ülkemiz tarihçilerince ancak pek yetersiz bir ölçüde izlenmiştir. Buna mukabil son yıllarda özellikle üniversitemiz Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı'nda yapılan doktora ve doçentlik çalışmalarında¹ bu istikamette bilimsel adımlar atıldığı gibi, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinde Prof. Dr. Ali Sevim'in ilk Haçlı Seferleri devrinde rol oynayan Türk kumandanlarından bazıları hakkında faydalı bilgiler ihtiva eden eser ve makaleleri ile Atatürk Üniversitesi öğretim üyelerinden Doç. Dr. Çoşkun Alptekin'in, maalesef sadece İngilizce olarak yayınlanmış olan doktorası ve henüz yayınlanmamış olan doçentlik tezi bu konuya değerli katkılar olarak mütalâa edilmelidir².

Biz bu küçük makalemizle, haçlı seferlerini konu edinen eserlerde faaliyetinden az veya çok bahsedilen bir Türk beyi hakkında kaynaklarda bulabildiğimiz bilgiyi toplu olarak sunmak istiyoruz. Amacımız, kahramanlarla dolu tarihimizin şimdiye kadar pek az bilinen bir şahsiyetini tanıtmaktan ibarettir.

¹ Demirkent, I., *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1098-1118)*, İstanbul 1974; ayn. mlf., *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1118-1146)*, doçentlik tezi, İstanbul 1980 (basılmamış); Şeşen, R., *el-Barğ el-Şāmī*, İstanbul 1979; ayn. mlf., *Salâhaddin Devrinde Eyyübiler Devleti (hicri 569-589/milâdi 1174-1193)*, İstanbul 1983.

² Sevim, A., *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi, T.T.K.*, Ankara 1983; ayn. mlf., *Haleb Selçuklu Melikliği. Fahrü'l-Mülûk Rıdvan Devri (Nisan 1095-Aralık 1113)*, *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, II, 1970'den ayrı basım, s. 1-66, Ankara 1971; ayn. mlf., *Tuğtegin maddesi, İ.A.*; ayn. mlf., *Biyografilerle Selçuklular Tarihi İbnü'l-Adim Bugyetü't-taleb fi Tarihi Haleb (Seçmeler)*, T.T.K., Ankara 1982; Alptekin, C., *The Reign of Zangi (521-541/1127-1146)*, Erzurum 1978; ayn. mlf., *Dimaşk Atabegliği (Böriler)*, doçentlik tezi, Erzurum 1978 (basılmamış).

Urfa Haçlı Kontluğu'nun sukutu devresinde büyük Türk Hükümdarı ve Zengiler Devletinin kurucusu İmadeddin Zengi'nin hizmetinde gerek Urfa ve gerekse Antakya Haçlı devletçiklerine karşı yıpratıcı faaliyetleri batılı tarihçilerce pek önemsenmeden kısaca kaydedilmiş olan³ Türkmen beyi Savar'ın hayatı, kaynaklarda verilen bilgilerin yetersizliği yüzünden ancak ana çizgileriyle ve maalesef eksik olarak sadece 523 - 541 (1129 - 1146) yılları arasında takip olunabiliyor.

Doğum tarihi için hiçbir bilgiye sahip olamadığımız Savar hakkındaki araştırmalarda ilk güçlük daha onun adının tesbiti ile başlamaktadır. Nitekim bu Türk beyinin faaliyetinden bahseden en eski ve onun yaşadığı devreye ait üç tarihçi, İbn al-Ḳalānīsī (1073 - 1160), al-ʿAzīmī (1090 - 1161) ve Usāma b. Munkiz (1095 - 1188)'in onun adını (سوار) şeklinde yazmalarına mukabil⁴ ortaçağ İslâm ve Türk tarih yazarlığının şahikası olarak adlandırabileceğimiz "al Kāmil"⁵inde İbn al-Aṣīr, zikrettiğimiz çağdaş müverrihlerin eserlerini ve ayrıca zamanımıza intikal etmemiş diğer kaynakları görmüş olduğu halde onun adını (اسوار) olarak kaydeder⁶. Her iki şekil de Arap yazısının verdiği imkânlarla göre ayrı ayrı okunuşlara müsaittir. Batılı yazarlar bu kelimeyi, bildiğimize göre ondan ilk olarak bahseden Weil'dan itibaren Sawar⁶, Sawâr⁷, Sevar⁸, Saouar⁹ olarak

³ Röhrich, R., (*Geschichte des Königreichs Jerusalem 1100-1291*, Innsbruck 1898) 8 yerde; Grousset, R., (*Histoire des croisades et du royaume franc de Jérusalem*, Paris 1934-36) 13 yerde; Cahen, C., (*La Syrie du Nord à l'époque des croisades et la principauté franque d'Antioche*, Paris 1940) 10 yerde; Runciman, St., (*A History of the Crusades*, London 1965²) 6 yerde; Oldenbourg, Z., (*The Crusades*, New York 1966) 2 yerde; Setton, K., (*A History of the Crusades*, Madison, Milwaukee, London 1969) 11 yerde ve hepsi de gayet kısa olarak.

⁴ İbn al-Ḳalānīsī, *Ṣayl Tārīḫ Dimāşk*, nşr. Amedroz, Beyrut 1908, bk. indeks; al-ʿAzīmī, *Tārīḫ*, (el yazması), Kara Mustafa Paşa Ktp. No. 398, vr. 205 ve tür. yer.; *ayn. esr.*, nşr. Cahen, *La Chronique abrégée d'al-ʿAzīmī*, *Journal Asiatique*, CCXXX, 1938, s. 401 ve tür. yer.; Usāma b. Munkiz, *Kitāb al-İtibār*, nşr. Hitti, Princeton 1930, s. 143 vd. ve indeks.

⁵ İbn al-Aṣīr, *al-Kāmil fi'l-tārīḫ*, nşr. Tornberg, 12 cilt, Lugduni Batavorum 1851-1876, bk. indeks. Bu büyük yazar 1233'de vefat ettiğine göre, her ne kadar daha önce zikredilen çağdaş müelliflere nazaran geç sayılabilirse de, Savar'ın hizmetinde bulunduğu Zengi Devletine ve onun ailesine duyduğu özel ilgi sebebiyle önemlidir. Ancak onun Zengiler için ayrıca kaleme almış olduğu *al-Tārīḫ al-Bāhir fī'l-Davlati'l-Atabakīya* (nşr. Talimat, Kahire 1963)'de kahramanımızdan hiç bahsetmemesi yadırgatıcı bir husustur.

⁶ Weil, G., (*Geschichte der Chalifen*, 3 cilt, Mannheim 1846-51), III, s. 253 ve tür. yer.; Röhrich, indeks; Runciman, indeks; Oldenbourg, indeks.

⁷ Grousset, indeks; Cahen, indeks.

⁸ Nicholson, R., *The Growth of the Latin States, 1118-1144, A History of the Crusades*, I, s. 432 ve tür. yer.; Gibb, H.A.R., *Zengi and the Fall of Edessa, A History of the Crusades*, I, s. 456 ve tür. yer.

⁹ Rey, E., *Résumé chronologique de l'histoire des Princes d'Antioche, Revue de l'Orient latin*, IV, 1896, s. 321 vd.

okumuşlardır. Usâma'nin eserini neşreden Hitti ise bunu (سوار) olarak harekelemiş ve fakat verdiği notta “veya سوار , R.H.C.’deki İbn al-Aşîr metninde ve yine R.H.C.’deki Kamâl al-Dîn neşrinde اسوار ” demek suretiyle tereddüdünü ifade etmiştir¹⁰. İsim Arapça addedildiği takdirde bu şeklin doğru okunuşunun سوار = Sevvâr olabileceği akla geliyor¹¹. İbn al- Aşîr’in verdiği (اسوار) yazılışına gelince bu, *Kamus tercümesi*’ne göre¹² Usvâr veya İsvâr okunduğu takdirde “usta okçu ve usta ata binen” anlamına gelmektedir ki, hiç şüphesiz hayatını incelediğimiz şahsiyete pek uygun bir addır. Ancak biraz önce adı geçen modern yazarlar, babasının adından da anlaşılabilceği gibi Türk olduğu şüphesiz olan bu kumandanın adını her halde Türkçe okumayı ve bunu belki de savmak fiilinden türetmeyi uygun bulmuş olacaktırlar. Biz de daha yaygınlaşmış sayabileceğimiz bu okunuşa uyarak kahramanımızın adını Savar olarak kabul ediyoruz.

Savar’ın İslâmî geleneğe uygun olarak unvan ve nisbesi ile birlikte tam adı, al-^cAzîmî tarafından Seyfeddin Şucâ’eddevle Savar b. Aytekin olarak verilmiştir¹³. Seyfeddin unvanı diğer kaynaklarda da vardır. Ancak Şucâ’eddevle unvanı başka eserlerde kaydedilmemiştir. Buna mukabil İbn al-Ğalânîsî onu Seyfeddevle unvanı ile zikreder ki¹⁴, başka kaynaklarda bu unvana da tesadüf edilmemektedir. Ayrıca sadece İbn al-Ğalânîsî ve ancak bir kere¹⁵ onu “الامير مسعود سوار من حلب ” olarak kaydetmiştir ki, bundan Savar’ın İslâmî adının Mesud olduğu sonucuna ulaşmak pekâlâ mümkün görülebilir. Şucâ’eddevle unvanının, daha ileride göreceğimiz gibi, onun faaliyetine hayranlığını sık sık yazdığı methiyelerle belirtmiş olan al-^cAzîmî tarafından onu övmek gayesiyle kullanıldığı kabul edilebilirse, o zaman bu cesur ve gayretli kumandanın adı tam olarak Seyfeddin Mesud Savar b. Aytekin şekliyle kabul olunabilir.

Savar’ın babası Aytekin’in şahsiyeti hakkında da kesin bir hükme varmak güçtür. Selçuklu Devleti’nin kuruluşu devresinden Savar’ın doğmuş

¹⁰ Usâma, s. 143 ve s. 143 n. 5.

¹¹ Bu hususta iki büyük müsteşrik, de Goeje (*Futûh al-Buldân* neşri, s. 137, 371 ve 387) ile Wüstenfeld (*Mu’cam al-Buldân* neşri, I, s. 391, 934; II, s. 887 ve 918; III, s. 190 ve 329) İslâmın ilk devrine ait olan aynı yazılıştaki isimleri bu şekilde harekelemişlerdir. İbn al-Ğalânîsî’yi neşreden Amedroz da (s. 41) buna katılıyor.

¹² *Kamus tercümesi*, 1304 tabı, II, s. 415.

¹³ al-^cAzîmî, vr. 205 , nşr. Cahen, s. 401 (523-1128/29 yılı). Ayrıca Usâma (s. 143)’nin hatratında onu Seyfeddin olarak lâkaplandırması Savar’ın bu unvanı taşıdığı düşüncesini pekiştirmektedir.

¹⁴ İbn al-Ğalânîsî, s. 225.

¹⁵ Bk. *Ayn. esr.*, s. 255.

olabileceği 1100 yıllarına kadar kaynaklar bize birbirinden ayrı üç Aytekin takdim ediyorlar. Bunlar kronoloji sırası ile, sultan Tuğrul Bey'in 1055 yılında Bağdad'a girmesini müteakip bu şehre şihne olarak tayin edilen, daha sonra Malazgirt Savaşı'na katılıp katılmadığı tartışma konusu olan ve sultan Melikşah tarafından Suriye'yi işgali sırasında kardeşi Tutuş'a yardım etmekle görevlendirilen Aytekin es-Süleymânî; Tutuş'un ölümü sırasında Berkjaruk'un Bağdad şihnesi olarak gösterilen Aytekin جب ; ve nihayet Berkjaruk ile Tutuş arasındaki Rey Savaşı'na Tutuş tarafında katılan Aytekin el-Halebi'dir.

Aytekin es-Süleymânî¹⁶'nin ölüm tarihi hakkında iki rivayete sahip bulunuyoruz. Bunlardan birisi Sibṭ tarafından veriliyor. Sibṭ onun 6 Cumada I. 474 (12 Ekim 1081)'de Ukbarâ'da vefat ettiğini bildirmektedir¹⁷. İkinci rivayet ise Ahmed b. Mahmud'un *Selçuknâme*¹⁸'sinde bulunur. O, Aytekin'in 481 (1087/88) yılında Melikşah'ın valisi Aksungur tarafından Haleb'de bir kaza neticesinde öldürüldüğünü ve vasiyeti üzerine naşının doğuya gönderilerek defnedildiğini yazar¹⁹. Bizim konumuz bakımından bu verilen ölüm tarihlerinden her ikisi de Aytekin es-Süleymânî'nin Savar'ın

¹⁶ Aytekin es-Süleymânî asıl konumuzun dışında kalmakla beraber, incelemelerimiz esnasında gerek kaynak neşirlerinde ve gerekse mevzu ile ilgili eser ve araştırmalarda onun hakkında gözümüze çarpan bazı hususları sunmayı yararlı buluyoruz. Sultan Tuğrul Bey, Alp Arslan ve Melikşah devirlerinin belirgin simalarından olan bu Türk kumandanının hayatı 447 (1055/56) yılından itibaren kaynaklardan takip olunabiliyor. es-Süleymânî nisbesini Davud Çağrı Bey'in oğlu ve Tuğrul Bey'in üvey oğlu Süleyman'ın memlûkü olmasına borçlu olan (Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zeman fi Tarihi'l Âyan*, nşr. Sevim, A., s. 130 vd.) Aytekin'in sultan Melikşah'ın dayısı ve böylece Alp Arslan'ın hanımlarından birisinin kardeşi olduğu Bundârî'nin *Zubdat al-Nuşra* (Türkçe tercümesi Burslan, K., *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, Ankara 1943, s. 82)'sinde ve herhalde ondan alınarak Ahmed b. Mahmud'un *Selçuknâme*'sinde (sadeleştirilmiş Türkçe neşri Merçil, E., *Selçuk-Nâme*, I, İstanbul 1977, s. 156, 159; krş. Turan, O., *Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti*, Ankara 1965, s. 150 ve indeks. Burada kaynak gösterilmemiştir.) kaydedilmiştir ki, bu rivayetin doğruluğunu ihtiyatla karşılamak gerektiği kanaatindeyiz. Aytekin'in adı ve nisbesi de kaynak nâşirleri tarafından biraz sonra bahis konusu edeceğimiz Aytekin el-Halebi'nin adı ile karıştırılmıştır. Meselâ İbn al-Kalânî'nin indeksinde *تشم غلام السليمانى* maddesinde verilen sayfa numaralarından sadece 117 gerçekten Aytekin es-Süleymânî'ye aittir ve bu da aslında *Zayl Târîh Dimaşk* nâşiri Amedroz'un Sibṭ'taki bir pasajdan not olarak metne eklenen bir parçadadır. Maddede gösterilen diğer sayfa numaraları Aytekin el-Halebi'nin adının geçtiği sayfalardır.

¹⁷ *Mir'ât*, s. 209. Ukbarâ, Bağdad yakınında küçük bir yerdir, bk. Yâkût, *Mu'cam al-Buldân*, III, s. 705.

¹⁸ *Selçuk-Nâme*, I, s. 159 vd.

¹⁹ Sibṭ'ın belirli bir tarih vermesine mukabil, *Selçuk-Nâme*'nin tafsilâtı, kaynağı belli olmamasına rağmen, bizce daha inanılır sayılmalıdır.

babası olması ihtimalini zayıflatmaktadır. Çünkü seçkin bir kumandan olarak 1129-1146 yılları arasında faaliyette bulunan Savar'ın tarih sahnesine çıktığı esnada kırk yaşını oldukça aşmış bulunması pek muhtemel olmasa gerektir.

Aytekin جب , hele bu okunması mümkün olmayan جب eki ile, sadece İbn al-Aşîr tarafından zikrolunmaktadır²⁰. Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah'ın ölümünden sonra patlak veren iç mücadelelerde Tutuş'a karşı Berkyaruk tarafını tuttuğu ve 1094 yılında Bağdad şihnesi olduğu anlaşılan²¹ bu zatın, yine İbn al-^cAşîr'in ve fakat ekini vermediği ve bu sebeble de *al-Kāmil*'in Tornberg tabı indeksinde, her halde yanlışlıkla, Aytekin el-Halebî maddesinde gösterilen الامير ايتهكين ile aynı şahıs olduğunu zannediyoruz.²² İbn al-^cAşîr'e göre bu Aytekin, 1102 yılı başlarında Rûzrâver'de Berkyaruk ile kardeşi Muhammed Tapar arasında varılan anlaşmada Berkyaruk lehinde önemli bir rol oynamış olmalıdır ki, Berkyaruk'un sultan olacağı ve Muhammed Tapar'ın melik unvanı ile yetineceği şeklindeki barışmadan sonra Muhammed Tapar bu şartı kabul ettiğinden dolayı pişman olarak Kazvîn'de verdiği bir davet esnasında, kendisini bu anlaşmayı kabule kandırmakla sorumlu tuttuğu bu kumandanın gözlerine mil çektiğiştir²³. Bu emir Aytekin veya Aytekin جب bir daha tarih sahnesinde görünmüyor. Hayatta bulunduğu yıllara göre her ne kadar Savar'ın babası olabilirse de, bunu da pek ihtimal dahilinde saymıyoruz. Çünkü Savar'ın, Tutuş soyu ile çok iyi münasebetler içinde bulunan bir babası olması gerektiği, onun faaliyeti konusuna geçtiğimizde daha iyi belirecektir.

Savar'ın babası olması muhtemel üçüncü şahsiyet Aytekin el-Halebî'dir. el-Halebî nisbeli Aytekin'in adı ilk defa İbn al- Aşîr'in *al-Kāmil*'inde 488 (1095/96) yılı olayları içinde geçiyor. Burada Tutuş'un Rey Savaşı'nda mağlup ve katledilmesi sırasında onun gulâmlarından olduğu kaydedilen Aytekin el-Halebî'nin Dukak'ı savaş meydanından kaçırarak bu sırada Haleb'de Suriye Melikliğini ilân etmiş bulunan ağabeyi Rıdvân'ın yanına götürdüğü anlatılmaktadır²⁴. Bundan kısa bir süre sonra Dukak'ın, babası Tutuş'un Dimaşk'da nâib olarak bıraktığı Savtekin²⁵ tarafından gizlice,

²⁰ İbn al-Aşîr, X, s. 156, 163.

²¹ Bk. İbn al-Aşîr, aynı yerler; krş. Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları*, s. 151 ve n. 447.

²² İbn al-Aşîr, X, s. 227.

²³ İbn al-Aşîr, aynı yer; krş. Weil, III, s. 147 n. 1.

²⁴ İbn Aşîr, X, s. 168; krş. Sevim, *ayn. esr.*, s. 243.

²⁵ Bu şahsın Malazgirt Savaşının büyük gazilerinden olup 1085 yılında İsfahan'da vefat eden Savtekin ile karıştırılmaması gerekir. Bu ünlü Savtekin hakkında bk. Merçil, E., *Emir Savtekin, Tarih Enstitüsü Dergisi*, 6, İstanbul 1975, s. 63-75. Savtekin el-Hâdim olarak İbn al-

idareyi eline alması için Dimaşk'a davet olunması üzerine²⁶, Haleb'den kaçarken sadık adamı Aytekin el-Halebî'yi de beraberinde götürdüğü anlaşılıyor. Bilindiği gibi Dukak Dimaşk'a geldikten pek az sonra, sultan Berk-yaruk tarafından serbest bırakılan Zahirreddin Tuğtekin'in tahakkümü altına girmiş ve Tuğtekin, 1128 yılındaki ölümüne kadar devletin yönetimini elinde tutmuştur²⁷. Dukak'ın kısa melikliği devresinde (1095 - 1104) Tuğtekin'in gölgesinde kalan Aytekin'in zaman zaman Dimaşk'da Dukak'a nâiblik etmiş olduğu İbn al-^cAdîm'in bir kaydından anlaşılıyor²⁸. Bu kayda göre 1103 yılında Hıms emîri Cenaheddevle Hüseyin'in Bâtıniler tarafından öldürülmesi üzerine şehirlerinin Haleb meliki Rıdvan'a intikalini arzu etmeyen halk Dimaşk hükümdarı Dukak'ı davet etmiş, fakat Dukak ile atabek Tuğtekin bu sırada Rahbe'de bulduklarından Dimaşk nâbi Aytekin el-Halebî bizzat harekete geçerek Hıms'ı teslim almıştır²⁹. Aytekin el-Halebî hakkında muhtelif kaynakların kaydettiği son olay ise, onun Dukak'ın ölümünden sonraki hadiseler sırasında Tutuş'un oğullarından Ertaş ile birlikte Tuğtekin'e karşı isyanından ibarettir³⁰. Eski efendisi Tutuş'un en küçük oğlu olup Tuğtekin tarafından meliklik tahtına oturtulmuş olmasına rağmen atebeyden ve onun karısının kendisine karşı harekete geçmelerinden endişe duyan Ertaş ile işbirliği yapan Aytekin el-Halebî bu sırada Busra sahibi bulunmakta idi. Dimaşk'dan kaçan Ertaş ile beraber Havran bölgesine ve buradan da Kudüs kralı Baudouin I.'in yanına gittiği kaynaklarca belirtilen Aytekin el-Halebî'in Ertaş ile birlikte Rahbe'ye döndükten sonra izi kaybolmakta ve sadece İbn al- Aşîr tarafından 499 (1105/

Qalānisi (s. 130 vd.) ve al-^cAzîmî (vr. 190) tarafından zikrolunan bu Türk beyi ise 488 (1095/96) veya 489 (1096/97) yılında Tuğtekin tarafından Dimaşk'ta öldürülmüştür, bk. İbn al-Qalānisi, s. 131; al-^cAzîmî vr. 189^a ve 189^b nşr. Cahen, s. 371.

²⁶ İbn al-Qalānisi, s. 130; İbn al-^cAdîm (*Zubdat al-Ḥalab min ta'rîḫ Ḥalab*, 3 cilt, nşr. Sami al-Dahhan, Dimaşk 1951-68), II, s. 120 vd. Bk. Sevim, *ayn esr.*, s. 244 vdd.

²⁷ Bu hususlar için bk. Sevim, *ayn esr.*, s. 243 vdd.

²⁸ İbn al-^cAdîm, II, s. 147. Krş. Sevim, *ayn esr.*, s. 195.

²⁹ Çağdaş müellif İbn al-Qalānisi ise (s. 142) aynı olayı başka türlü anlatmış ve Hıms'a davet üzerine bizzat Dukak ile Tuğtekin'in giderek bu şehri teslim aldıklarını kaydetmiştir. İbn al-Qalānisi'de bu münasebetle Aytekin el-Halebî'nin adı geçmemektedir. İleride bizzat Savar'ın harekâtı hakkında da göreceğimiz gibi İbn al-^cAdîm, İbn al-Qalānisi'nin eserini görmemiş veya gördü ise bile ondan faydalanmamış, al-^cAzîmî'yi kaydetmekle yetinmiş görünmektedir.

³⁰ Bu olaylar hakkında bk. Sevim, *ayn esr.*, s. 257 vdd. Kaynak olarak bk. İbn al-Qalānisi, s. 145; ^cAzîmî, vr. 192^b, nşr. Cahen, s. 376; İbn al-Aşîr, X, s. 258; Sibte, Ahmed III. No. 2907/136 vr. 142^b.

06) yılı olayları sırasında Tuğtekin'in Aytekin el-Halebî'ye ait olan Busra şehrini, onun adamlarından teslim aldığı kaydedilmektedir³¹.

Buraya kadar verdiğimiz izahattan anlaşılabilirceği gibi, aynı devirde yaşamış olan üç Aytekin'den sonuncusu, yani Aytekin el-Halebî Savar'ın babası olmak şansına daha fazla sahip görünüyor.

Adı ve babası hakkında verebileceğimiz bu bilgilerden sonra artık esas konumuz olan Savar hakkında kaynakların verilerine geçebiliriz.

Seyfeddin Savar tarih sahnesine ilk defa, Tuğtekin'in ölümünü müteakip onun yerine geçen oğlu Tâcelmülûk Börü'nün kumandanlarından birisi olarak 1129 olayları içinde çıkar. al-^cAzîmî'nin 523 (25 Aralık 1128 - 14 Aralık 1129) yılı vukuatı için verdiği bilgiler arasında Savar'ın Kefertâb'a akın ederek aldığı esirlerle birlikte Hamâ'ya döndüğü kaydedilmektedir³². Diğer çağdaş ve sonraki kaynakların hiçbirinde bulunmayan bu olayın³³ doğruluğu, al-^cAzîmî'nin bu sefer münasebetiyle Savar'a yazdığını belirttiği bir methiyenin ilk beyti ile teyid olunuyor³⁴.

Böylece Savar'ın, Busra şehrinin valisi olan babası Aytekin el-Halebî'nin tarih sahnesinden çekilmesinden yirmi küsur yıl sonra Hamâ kuv-

³¹ Bk. Ibn al-Aşîr, X, s. 281. Ibn al-Kalânîsî (s. 150) aynı yıl içinde aynı olaydan bahsetmiş, fakat Aytekin adını zikretmemiştir.

³² al-^cAzîmî, vr. 205^b, nşr. Cahen, s. 401. Kefertâb, 1126 yılında Antakya Prinkepsliğine getirilen Bohemund II. tarafından Müslümanların elinden 1127 ilkbaharında geri alınmıştı. Bk. Willermus Tyrensis (*Historia rerum in partibus transmarinis gestarum, Recueil des Historiens des Croisades, occ.*, I, nşr. Académie des Inscriptions et Belles Lettres, Paris 1841-1906), XIII, 21, terc. Kausler, s. 337. Krş. Grousset, I, s. 648; Runciman, II, s. 168.

³³ Sadece Usâma (*ayn esr.*, s. 144) bir çarpışma esnasında özengisinin kırıldığını hikâye ederken, bu münasebetle Hamâ birliklerinin başında bulunan ve Kefertâb'a yaptığı bir akından bozgun halinde dönen Savar'a rastlamış olduğunu kaydetmiştir. Bu hatıranın al-^cAzîmî'nin bahsettiği olayı doğruladığı açıktır. Ancak Usâma bu akının başarılı olmadığını ve Kefertâb Franklarının Hamâ askerini Şeyzer'e kaçmaya zorladıklarını belirtmiştir. Aslında bu tür akınlarda başarı veya başarısızlık birbirine pek yakın hükümlerdir. al-^cAzîmî bu akınlara birkaç Frankın öldürülmüş veya esir alınmış olmasını başarı, Usâma ise Şeyzer'e geri dönüşü bir başarısızlık olarak değerlendirmiş olmalıdırlar. Cahen (*La Syrie du Nord*, s. 348), Bohemund II.'un, Savar'ın bu akının intikamını almak üzere, biraz aşağıda bahsedeceğimiz Haçlıların Dimaşk kuşatmasına katıldığını söylemektedir.

³⁴ al-^cAzîmî, aynı yer:

أَبْتُ عَزَمَاتُ جِدَّكَ أَنْ تُسَامِي
وَجَلَّ عُلُوُّ قَدْرِكَ أَنْ يُرَامِي

(Bu ve bundan sonra verilecek diğer üç beytin tercümesini sayın hocam Prof. Dr. Nihad Çetin'e borçluyum. Kendisine teşekkür ederim). “Senin himmetlerinin hukuku (kimsenin bu hususta) yarışmasına müsaade etmemiştir. Ve kadrinin yüceliği (seninle) atışma cesaretini vermeyecek derecede büyüktür.”

vetlerinin veya bunlardan bir kısmının başında bulunduğunu tesbit etmiş oluyoruz.

Savar hakkında ve bu defa diğer kaynaklarda da yer alan ikinci haber, onun 1129 yılının sonlarında Kudüs kralı Baudouin II'in Dimaşk'ı kuşatması sırasında gösterdiği yararlığa aittir³⁵. Gerçekten de bu önemli olayı tafsilâtıyla kaydeden İbn al-Ğalânîsî ve al-Ğazîmî³⁶, Haçlı kuvvetlerinin Dimaşk önüne gelmesini müteakip yiyecek toplamak üzere yağmalamaya gönderilen ünlü şövalye ve kralın ordu kumandanı (konnetabl) Guillaume de Bures'un emir ve himayesindeki kuvvetlerin Börü tarafından üzerlerine sevk edilen Dimaşklı Türk, yardımcı Arap ve başında Savar'ın bulunduğu Hamâlî Türkmen birlikleri tarafından baskına uğratılıp imha edildiklerini, bunlardan sadece Guillaume de Bures'un pek az adamı ile kaçıp kurtulabildiğini ve Haçlıların giriştikleri seferin de bu suretle akamete uğradığını bildirmektedirler³⁷.

Çağdaş kaynakların tercih edilmesi gereken ifadelerine göre, Dimaşk'ın büyük Haçlı tehdidinden kurtulmasında önemli bir rol oynadığı anlaşılan³⁸ Savar'ın bu olay üzerinden çok zaman geçmeden Tâcelmülük Börü'nün hizmetinden ayrılarak Haleb'de bulunan İmadeddin Zengi'ye iltihak ettiği hakkında al-Ğazîmî'nin verdiği haber ilk bakışta şaşırtıcı

³⁵ Haçlıların bu Dimaşk kuşatması 1129 yılı Ekim-Kasım ayında (Zilkade 523) başlamıştı. Bk. İbn al-Ğalânîsî, s. 225; İbn al-Aşîr, X, s. 463. Willermus Tyrensis (XIII, 26 terc. Kausler, s. 341 vd.)'in verdiği 1130 aralık tarihi yanlıştır.

³⁶ İbn al-Ğalânîsî, s. 225 vd.; al-Ğazîmî, vr. 206^a, nşr. Cahen, s. 401 vd.

³⁷ Aynı olaydan bahseden İbn al-Aşîr (X, s. 463) yağmacı Frankları bozguna uğratan kumandanın Şemsülhavâss olduğunu bildirmektedir. Onun ifadesine göre Haçlıların kumandanı ancak kırk kişi ile kurtulabilmiştir. Bu sayı nedense Runciman (II, s. 180) tarafından kırk beş olarak ve böyle bir şeyden bahsetmeyen İbn al-Ğalânîsî kaynak gösterilerek verilmektedir. Grousset (I, s. 652 vdd) ise İbn al-Ğalânîsî'yi baş kaynak olarak alıp olayları onun ve Willermus Tyrensis (XIII, 26, terc. Kausler, s. 341 vd.)'in ifadesine göre anlatmakta, fakat Dimaşk kuvvetlerinin başında Şemsülhavâss'ı göstermektedir ki, bu kumandanın adı bu olay için ne İbn al-Ğalânîsî'de, ne de Willermus Tyrensis'de verilmiştir. Anlaşıldığına göre Runciman kaynak verilerini ayrıca gözden geçirmeden Grousset'yi aynen almıştır. Aslında Grousset ve Runciman gerek bu hususta ve gerekse diğer pek çok olayda Röhricht'i aynen kopye etmişlerdir, krş. Röhricht, s. 187.

³⁸ al-Ğazîmî (vr. 206^a, nşr. Cahen, s. 402) Savar'ın bu başarısını da eserine ilk beytini almış olduğu bir kaside ile kutlamaktadır:

نَأَتْ مِنْ سُلَيْمَى بَعْدَ قُرْبِ دِيَارِهَا
وَأَقْوَتْ مَغَائِبَهَا وَشَطَّ مَرَارِهَا

“Süleymâ'nın kabilesinin konak yerleri yakın iken uzak oldu. Kaldığı yerler ısızlaştı. Ziyaret ettiği (dolaştığı) yerler ıraklaştı.”

görünüyor³⁹. Filkvaki al-^cAzîmî 524 (15 Aralık 1129 - 3 Aralık 1130) yılı olaylarına ait haberleri arasında “Seyfeddin Savar’ın Börü’nün hizmetinde bulunmaktan çekinerek, Haleb’e geldiğini ve atabek İmadeddin Zengi’nin hizmetine girdiğini” kaydetmiştir. al-^cAzîmî’nin kısa kronolojisi umumiyetle tafsilâta girmediği cihetle, Savar’ın bu hareketini belirgin bir sebebe bağlamak güçtür. Ancak Savar’ın son yıllarda kazandığı prestij ve ün yüzünden Börü’nün şüphesini çekmiş olması muhtemeldir. Aynı zamanda Savar’ın babası ile Tuğtekin arasındaki ihtilâfi bilen ve bu sırada Dimaşk Melikliği’ni de ele geçirmeyi kararlaştırmış olan İmadeddin Zengi tarafından onun kendisine iltihaka davet edilmiş olması da mümkündür. Nitekim gerek al-^cAzîmî ve gerekse bu haberi ondan aynen alan İbn al-^cAdîm, Zengi’nin Savar’ı çok iyi karşılayarak kendisine ikramlarda bulunup birçok ıktâlar verdiğini ve ona Haleb ve civarı şihneliğini tevcih ettiğini bildiriyorlar⁴⁰. Her iki kaynağın bu haberi takip eden kayıtları, Zengi’nin, Savar’ın kendi yanına gelmesinden sonra derhal Dimaşk Melikliği’ne karşı giriştiği harekâta aittir. Bu da, bilindiği gibi, Antakya Franklarına karşı cihad maskesi altında Börü’nün kandırılarak oğlu Sevinç’i bir miktar kuvvetle Zengi’ye göndermesi ve Zengi’nin Sevinç’i tutuklayarak Hamâ’yı 8 Şevval 524 (14 Eylül 1130) tarihinde zaptetmesi ile sonuçlanmıştır⁴¹. Savar’ın bundan önceki faaliyetlerinde Hamâ kuvvetleri başında bulunmuş olduğu düşünülecek olursa, onun neden Zengi tarafından kendisine iltihaka teşvik edildiği kolaylıkla anlaşılır.

Savar’ın Haleb’e gelişi asli kaynak olan al-^cAzîmî’de tarihlenmemiş olmakla beraber, Hamâ’nın Zengi tarafından zaptı için verilen tarih bu hususta 1130 yaz aylarını kabul etmeyi haklı gösterebilir. Seyfeddin Savar bu tarihten itibaren kuzey Suriye bölgesinde atabek Zengi’nin güvendiği ve bu güvenini hiçbir zaman kaybetmediği bir adamı olarak hizmet görecektir, zaman zaman Dimaşk bölgesine de akınlar tertip etmesine mukabil özellikle Urfa ve Antakya Franklarına karşı durup dinlenmeden mücadele edecek ve

³⁹ al-^cAzîmî, vr. 206^a, nşr. Cahen, s. 402 vd. Haber aynı kaynaktan alınarak hemen aynı sözlerle İbn al-^cAdîm (II, s. 245) tarafından da tekrarlanmaktadır.

⁴⁰ Aynı eserler ve aynı yerler. İbn al-^cAdîm “şihnelik” terimini “vilâyet” e çevirmiştir ki, bu devre içinde Zengi’nin doğuda bulunduğu zamanlarda Haleb için kaynaklarda sadece Savar’dan bahsolunduğuna göre bu son unvan ve makam gerçeğe daha uygun görünmektedir.

⁴¹ İbn al-^cAdîm (I, s. 227 vd.); al-^cAzîmî, vr. 206^b, nşr. Cahen, s. 403; İbn al-^cAsîr (X, s. 463 vd.) bu olayı 523 yılı vukuatı içinde vermektedir ki yanlıştır. Olay esasen burada Dimaşk’ın Haçlılar tarafından kuşatılmasının hikâyesinden sonra verilmektedir; İbn al-^cAdîm, II, s. 246. İbn al-^cAdîm (*Bugya*, nşr. Sevim, s. 255, terc. Sevim, s. 159) Hamâ’nın zaptı için 10 Şevval 524 tarihini veriyor.

Urfa'nın fethine yol açan önemli ve tarihimiz bakımından olumlu bir rol oynayacaktır.

525 (4 Aralık 1130 - 22 Kasım 1131) yılının Savar için oldukça hareketli geçtiği anlaşılıyor. Hamâ'dan sonra Hıms'ı da almayı tasarlayan Zengi bu şehri iki ay kadar kuşatmış ise de, bir neticeye varamadan 1130 Kasım ayı sonlarında Haleb'e dönmüş ve buradan da yeniden şiddetlenen Selçuklu-hilâfet çekişmesine katılmak üzere 1131 yılı başlarında Musul'a gitmişti⁴². Bu yıl içinde al-^cAzîmî Savar hakkında iki olay kaydediyor⁴³. Bunların birincisinde Savar'ın Haleb'in kuzeyinde Joscelin I. tarafından mağlup edildiği ve bu çarpışmada bir miktar Müslüman savaşçısının öldürüldüğü bildirilmekte ve al-^cAzîmî'nin bu münasebetle kendisine yazdığı teselli kasidesinin ilk beyti verilmektedir⁴⁴. İkinci kayıt ise, bundan sonra Savar'ın Asârib varoşlarına kadar uzanan bir yağma akını yaptığını belirtir. Urfa kontu Joscelin I.'in 1131 yılı sonbaharında kazaya uğrayarak ölüm derecesinde yaralandığı malûm olduğuna göre⁴⁵, bu olayın 1131 yılının ilk yarısı içinde cereyan ettiği kabul olunabilir.

Bunu takip eden aylarda ve 1132 yılı içinde Savar'ın Kudüs kralı Baudouin II.'in ölümünden (21 Ağustos 1131) sonra Franklar arasında çıkan karışıklıklardan faydalanamadığı görülüyor⁴⁶. Bunun sebebi daha

⁴² İbn al-Kalânîsî, s. 228; al-^cAzîmî, aynı yer; İbn al-^cAdîm, *Buğya'* sında (nşr. Sevim, s. 255, terc. Sevim, s. 160) Zengi'nin doğuya hareketini Muharrem, 525 (Aralık 1130-Ocak 1131) olarak tarihlemiştir.

⁴³ al-^cAzîmî, vr. 207^a, nşr. Cahen, s. 404. İbn al-^cAdîm (II, s. 247) al-^cAzîmî'yi aynen tekrar etmektedir.

⁴⁴ Aynı yer:

فِدَاؤُكَ مَنْ تَحَفَّظَهُ الْحَمَامُ
وَصَاحِبِكَ السَّلَامَةَ وَالِدَوَامُ

“Ölümün sakındığı kimse sana feda olsun. Selâmet ve devam daima senin ayrılmaz arkadaşlarındır.”

⁴⁵ Bu husus için bk. Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1118-1146)*, henüz neşrolunmamış doçentlik tezi, İstanbul 1980, s. 180 vd. Krş. Nicholson, R., *Joscelyn I, Prince of Edessa, Illinois Studies in the Social Sciences* (XXXIV, No. 4), Urbana 1954, s. 90 vd.

⁴⁶ Baudouin II.'in ölümünden sonra Bohemund II.'dan dul kalmış olan kızı Alice, babasına karşı bir yıl önce uğradığı başarısızlığı unutarak Urfa kontu Joscelin II ve Trablus kontu Pons ile işbirliği halinde yeni Kudüs kralı Foulque'a baş kaldırmıştı. Her ne kadar Foulque'un âsileri yenmesi üzerine Frank birliği yeniden kurulmuş idi ise de, Antakya-Urfa gerginliği sürüp gitmekte olup Kudüs Krallığında da kraliçe Melisende'in bir aşk macerası yüzünden önemli karışıklıklar çıkmıştı. Bu olaylar için krş. Runciman, II, s. 191 vdd.

ziyade Zengi'nin doğuda meşgul bulunduğundan Suriye olaylarına müdahale edememesi ise de, bu hususta biraz önce bahsedilen, Urfâ kontu Joscelin I.'e karşı uğranılan yenilginin Haleb kuvvetlerini zayıflatmış olması da düşünülebilir. Böylece kaynaklarda Haleb birliklerinin Savar kumandasında giriştikleri 1132 yılı harekâtının sadece Dimaşk hükümdarlığına bağlı Hıms arazisine yapılan küçük bir yağma akınından ibaret kaldığı görülmektedir⁴⁷. Kaynaklarımız bu yıl içinde yalnızca Dimaşk birlikleri tarafından Kudüs Krallığına bağlı Banyas'ın zaptedildiğinden haberdardır⁴⁸.

527 (12 Kasım 1132 - 31 Ekim 1133) yılında ise Haçlı cephelerinde faaliyetin arttığı ve her iki tarafın da daha büyük çapta harekâta buldukları görülüyor. İbn al-Ķalānisi 527 yılı Muharrem'inde (12 Kasım - 11 Aralık 1132) Franklar arasında anlaşmazlık çıktığı ve bunların birbirlerini öldürdükleri haberlerinin alındığını ve bir Türkmen birliğinin Frank topraklarına girerek karşılarına çıkan Zerdenâ hâkimini öldürdüğünü bildirmektedir⁴⁹. Onun verdiği bu haberi doğrulayan al-ĶAzîmî ise, Türkmenlerin el-Ma'arra ve Kefertâb'a saldırdıklarını fakat bir araya gelen Franklar tarafından bozguna uğratılarak geri püskürtüldüklerini ilâve ediyor⁵⁰. Haber İbn al-ĶAdîm tarafından da aynen ve al-ĶAzîmî'nin ifadesiyle tekrarlanmaktadır⁵¹.

Bu olayın ardından, Urfâ kontu Joscelin II.'nin büyük kuvvetler toplandığını işittiği Haleb bölgesine saldırdığı yerli Hıristiyan tarihçi Süryâni Mikhaîl tarafından belirtilmekte ve onun bu hareketine cevap olarak Türkmen birliklerinin Tell-Bâşîr bölgesine etkili ve başarılı bir akın yaptıkları ve kendilerine karşı çıkan 70 şövalyeyi öldürdükten sonra bu bölgeyi istedikleri gibi yağmaladıkları, Hıristiyanların birlik içinde bulunmadıkları için bu yağmayı önleyemedikleri bildirilmektedir⁵². Süryâni Mikhaîl'in vekayi-

⁴⁷ al-ĶAzîmî, vr. 208^a, nşr. Cahen, s. 406.

⁴⁸ İbn al-Ķalānisi, s. 236 vd. Olay 1132 yılının son ayına düşmektedir. İbn al-Aşîr, X, s. 481; krş. Runciman, II, s. 182.

⁴⁹ İbn al-Ķalānisi, s. 236. Burada öldürüldüğü bildirilen Zerdenâ hâkimi Guillaume de Sahyoun (veya, de Saone et Zerdenâ) olup bunun dul hanımı Beatrice ile olaydan hemen sonra Urfâ kontu Joscelin II. evlenmiştir. Bk. Willermus Tyrensis, XIV, 3, terc. Kausler, s. 348. Krş. Demirkent, *ayn. esr.*, s. 191; Runciman, II, s. 190.

⁵⁰ al-ĶAzîmî, vr. 208^b, nşr. Cahen, s. 407.

⁵¹ İbn al-ĶAdîm, II, s. 251.

⁵² Süryâni Mikhaîl, XVI, 5, terc. Chabot, III, s. 233. Barhebraeus (*Abû'l-Farac Tarihi*, terc. Doğrul, *T.T.K.*, Ankara 1945-50, II, s. 365) bu rivayeti aynen ondan alarak tekrarlamaktadır.

nâmesinde ne bu ve ne de diğer bir münasebetle Savar'ın adı kaydedilmemekle beraber, aynı seferden bahseden İslâmî kaynaklar Tell-Bâşir bölgesine yapılan akının başında Savar'ın bulunduğunu bildirdikleri gibi, seferin tarihini de zikretmişlerdir. Gerçekten de İbn al-Ğalânîsî 17 Cumada II. 527 (25 Nisan 1133) tarihinde Savar'ın Haleb'den bir süvari birliği başında Tell-Bâşir üzerine akın ettiğini ve Frankların kendisine karşı çıkan en şeci 1000 atlı ve yaya askerini katlederek bunların kellelerini Haleb'e götürdüğünü kaydettiği gibi, al-ĞAzîmî de aynı meâlde bir ifade kullanmakta ve bu münasebetle Savar'a yazdığı kasidenin ilk beytini eserine almış bulunmaktadır⁵³.

527 yılı sonlarında, uzun zamandan beri İmadeddin Zengi ile ihtilâf ve savaş halinde bulunan Artuklu hükümdarı Hüsameddin Timurtaş'ın itaat arz edip anlaşmaya yanaşması üzerine Elcezire bölgesinden, o zamana kadar Artuklularla beraber olan büyükçe Türkmen kitlelerinin Haleb bölgesine geldikleri ve buradan emîr Savar tarafından da desteklenerek Antakya Prinkepsliği ve Trablus Haçlı Kontluğu arazisine taarruza geçtikleri anlaşılıyor⁵⁴. Bu şekilde İslâm baskısının artması, Willermus Tyrensis'in ifadesine göre, Antakyalıların Kudüs kralını yardımlarına çağırmalarına sebep oldu⁵⁵.

Ülkesini parçalamakla tehdid eden iç karışıklıktan yeni kurtulmuş olan⁵⁶ Kudüs kralı Foulque süratle harekete geçti; bu sırada bir Türkmen grubu tarafından Ba'rîn (Montferrand) kalesinde sıkıştırılmış olan Trablus kontu Pons'u kurtardıktan sonra Antakya'ya geldi. Burada sevinçle karşılanan kral Foulque, Urfa kontu Joscelin II.'i de yardımına çağırarak beraber, onun gelmesini beklemeden Haleb bölgesinde bulunan Kinnerrîn'e hareket etti. Burada vuku bulan büyükçe bir çarpışmada Haleb kuv-

⁵³ İbn al-Ğalânîsî, aynı yer; al-ĞAzîmî, aynı yer. İbn al-Aşîr (XI, s. 4) de İbn al-Ğalânîsî'den aldığı belli olan aynı rivayeti sadece Cumada II. 527 ile tarihliyor. İbn al-ĞAdîm (II, s. 251) mutadî üzere bu haberi de al-ĞAzîmî'den aynen almıştır. al-ĞAzîmî'nin kasidesinin ilk beyti:

تَقَلَّدَ النَّصْرَ وَأَشَدُّدُ خَلْفِكَ الْعَدْبَا
لَا يَرْجِعُ اللَّهُ فِي شَيْءٍ إِذَا وَهَبَا

⁵⁴ "Allah'ın yardımını kılıç gibi kuşan. Hoş nimetleri azık olarak sırtına bağla; Allah bir şey ihsan etti mi, geri dönmez."

⁵⁴ Bk. İbn al-Ğalânîsî, s. 240; İbn al-Aşîr, XI, s. 3 vd. İbn al-ĞAdîm (II, s. 253) Timurtaş'ın atabeg Zengi ile anlaşmasını 528 yılının başlarına almıştır.

⁵⁵ Willermus Tyrensis, XIV, 6, terc. Kausler, s. 350 vd. Krş. Runciman, II, s. 195.

⁵⁶ Bk. yukarıda n. 46.

vetlerinin bozulduğu ve bu arada içlerinde önemli Türkmen reisleri Ebu'l-Kasım el-Türkmanî ve ünlü şehid Belek Gazi'nin oğlu Şahinşah'ın da bulunduğu 100 kadar müslüman atlısının hayatlarını kaybettiği İslâmî kaynaklar tarafından da teyid olunmaktadır⁵⁷.

Ancak Kınnesrîn'den yine Haleb yakınındaki en-Nakara'ya yönelen Franklar burada Savar'ın Türkmenleri tarafından baskına uğratıldılar ve büyük kayıplar verdiler. Bununla beraber Kudüs kralı yine de bir başarı havası içinde Antakya'ya dönebildi⁵⁸.

Aynı şekilde kuzeyden gelmekte olan Urfa kontu Joscelin II. de, Savar ile Menbic sahibi Hassan b. Gümüştekin'in müşterek taarruzlarına uğrayarak büyük kayıplar verdi ve geri çekilmek zorunda kaldı⁵⁹.

Bu olaylar hakkında İbn al-Ğalânîsî ile rivayeti ondan alan İbn al-Aşîr'in verdikleri Safer 527 (Aralık 1132) tarihinin yanlış olduğu çok açıktır. Çünkü bu sıralarda Kudüs kralı, yukarıda bahis konusu ettiğimiz Hugue de Puiset isyanı ile uğraşmakta idi. Doğru tarih herhalde İbn al-Adîm'in, belki de al-Azîmî'nin kaybolan büyük tarihinden⁶⁰ alarak vermiş olduğu Rebi I. 528 (Ocak 1134) olmalıdır⁶¹.

al-Adîmî aynı 528 (1 Kasım 1133 - 21 Ekim 1134) yılı içinde Savar'ın el-Cezr ve Zerdenâ kalesine bir akın yaptığını ve el-Ma'arrateyn'i hükmü altına aldığı⁶² ve bundan sonra Hârim (Harenc) Franklarına taarruz edip ganimetle yüklü olarak Haleb'e döndüğünü ve tekrar Zerdenâ üzerine yürüyerek buradaki bir Frank kuvvetini baskına uğrattığını bildirmektedir

⁵⁷ İbn al-Ğalânîsî, s. 240 vd.; al-Azîmî, vr. 209^a, nşr. Cahen, s. 407 vd.; İbn al-Adîm, II, s. 252; İbn al-Aşîr, X, s. 482. Röhricht (s. 197) kaynakların sarıh kaydına rağmen Ebu'l-Kasım'ın Kürt olduğunu kabul ediyor.

⁵⁸ Aynı kaynaklar, aynı yerler. Willermus Tyrensis (XIV, 6-7, terc. Kausler, s. 351 vd.) seferin bu ikinci safhasını kaydetmemiş, sadece büyük Hıristiyan zaferinden bahsetmekle yetinmiştir. Röhricht (aynı yer); Cahen (*La Syrie du Nord*, s. 352, n. 19) ve Runciman (II, s. 196)'in ihtiyatlı ve Savar'ın başarısını belirten ifadelerine mukabil Grousset (II, s. 15 vd.) bunu büyük bir Frank zaferi olarak kutlamaktadır.

⁵⁹ İbn al-Ğalânîsî, s. 241; al-Azîmî, aynı yer; İbn al-Aşîr, aynı yer; İbn al-Adîm, aynı yer. Krş. Röhricht, aynı yer; Cahen, aynı yer.

⁶⁰ al-Azîmî'nin büyük eserinin adı *al-Muassal ale'l-asli'l Mavsil'*dir, bk. Sevim, *Bugye*, s. 29.

⁶¹ İbn al-Adîm, II, s. 252. Willermus Tyrensis olayı Hugue de Puiset'nin isyanından daha önceye almış olmakla büsbütün hataya düşmüş oluyor. Cahen (*La Syrie du Nord*, s. 352, n. 19)'in al-Azîmî'den aldığı belirttiği Safer 528 tarihi herhalde bir zuhul eseri olmalıdır; çünkü al-Azîmî olayın sadece senesini vermiştir.

⁶² al-Azîmî, vr. 209^b, nşr. Cahen, s. 409'da سحن şeklinde verilen kelimenin سحر olarak okunması gerekir.

ki⁶³, bu rivayet kendisini aynen tekrarlayan İbn al-^cAdīm dışında başka kaynaklarda kaydedilmemiştir. Karşılıklı baskın ve akınların pek çok vuku bulunduğu bu devre içinde, her olayın muhtelif kaynaklarca zikredilmesini ümit etmek zaten pek fazla iyimserlik olurdu. Bu son taarruzların her halde 1134 yılının son aylarında yapıldığı kabul edilebilir.

1135 yılında Haçlılara karşı girişilen harekât daha da büyük bir çapa ulaştı. Bunun sebebi Zengi'nin kısa bir süre için de olsa Suriye'ye dönmek zorunluğunu duymuş olmasıdır. Tâcemülük Börü'nün 21 Receb 526 (7 Haziran 1132)'da ölümü üzerine Dimaşk hükümdarı olmuş bulunan oğlu Şemselmülük İsmail kısa zaman içinde Haçlılara karşı elde ettiği başarılarla rağmen, zalim tabiatı yüzünden tebasının ve yakınlarının gözünden düşmüş ve bu sebeble de kendi hayatından endişe duymaya başlamıştı. Bu yüzden, kendisine karşı cephe alan devlet erkânından intikam almak düşüncesiyle İmadeddin Zengi'ye müracaat ederek, ondan süratle gelip Dimaşk'ı almasını, gecikecek olursa memleketi Franklara teslim edeceğini bildirmişti⁶⁴.

Zengi Franklara karşı başarılı olabilmek için, Suriye'ye ayak bastığı andan itibaren, Haleb yanında Dimaşk'ı da hâkimiyeti altına almanın lüzumuna inandığı ve şimdiye kadar bu amacına ulaşmak üzere giriştiği teşebbüslerde hüsrana uğradığı cihetle, şimdi önüne çıkan bu beklenmez fırsatı elbette kaçıramazdı. Irak ve Elcezire'deki gayretlerini henüz başarılı bir neticeye vardıraramamış olmasına rağmen süratle Suriye'ye yöneldi (1135 başı). Ancak onun Haleb'e ulaşmasından önce, 1 Şubat 1135'de Şemselmülük İsmail, Dimaşk'da öldürülmüş bulunuyordu⁶⁵.

Zengi, Dimaşk hükümdarının öldürüldüğünü haber almasına rağmen, Dimaşk'ı eline geçirme şansını bir kere daha denedi. Şubat ayının sonlarında Dimaşk önüne vardı⁶⁶. Fakat bu defa da çok büyük bir direnme ile karşılaştı ve ancak atabeyi bulunduğu Selçuklu Alp Arslan Davud b. Mahmud adına Dimaşk'da hutbe okunmasını sağlayabildikten sonra Haleb'e döndü.

İbn al-^cAdīm'in ifadesine göre, Zengi, Dimaşk'dan Haleb'e dönüşünü müteakip Antakya bölgesine çok etkili ve başarılı bir taarruza girişti⁶⁷ 1 Re-

⁶³ al-^cAzīmī, aynı yer, nşr. Cahen, s. 409. Krş. Cahen, *La Syrie du Nord*, s. 352 vd.

⁶⁴ Bu olaylar hakkında ayrıntılı bilgi için bk. İbn al-^cQalānisi, s. 245 vdd.; İbn al-Aşir, XI, s. 25; İbn al-^cAdīm, II, s. 255 vdd.

⁶⁵ İbn al-^cQalānisi, s. 246.

⁶⁶ İbn al-^cQalānisi, s. 247.

⁶⁷ İbn al-^cAdīm, II, s. 259.

ceb 529 (17 Nisan 1135)'da Asârib'i fethettikten sonra birbiri arkasına Zerdenâ, Tell-Agdî, Ma'arrat'ün- Numân ve daha sonra Kefertâb'ı zaptetti. Buraların eski Müslüman ahalisini daha önce sahip oldukları mülklerini geri verdi. Bu suretle artık bu sınır kesimini kesin olarak Hıristiyanların elinden kurtarmış olduğunu göstermek istiyordu⁶⁸.

Bu çok önemli olay İbn al-^cAdîm ve benzer ifadede bulunan Süryânî Mikhail dışında hiçbir kaynak tarafından verilmemektedir⁶⁹. İbn al-^cAdîm'in bu konularda esas kaynağı olan al-^cAzîmî, 529 ve 530 yıllarındaki, yani bu olayın cereyan etmesi lâzım gelen senelerdeki hadiseleri çok düzensiz ve birbirine karışık bir şekilde veriyor. Bu herhalde elimizde mevcut olan tek al-^cAzîmî nüshasının müstensihî tarafından esas metnin iyice okunup anlaşılammış olmasından kaynaklanmaktadır. Zannımızca, al-^cAzîmî'nin kaybolan büyük eserinden faydalanmış olan İbn al-^cAdîm, olayların cereyan tarzını doğru olarak tesbit etmiş olmalıdır ve itimada lâyıktır. Cahen ve herhalde ondan esinlenen Runciman⁷⁰, Zengi'nin Antakya bölgesine yaptığı bu taarruz esnasında, Antakya ile Urfa ordularının işbirliğine engel olmak ve bunların bağlantılarını kesmek üzere Savar'ın Tell-Bâşir, Ayntâb ve Azâz bölgesine saldırmış olduğunu kabul ediyorlar. Her iki tarihçi de muhtemelen, biraz sonra bahsedeceğimiz, 1136 Mayıs'da Savar'ın Lâzikiye seferi sırasında Keysun bölgesine kadar uzayan Türkmen akınına Zengi'nin bu 1135 seferi ile karıştırmaktadırlar. Onlardan çok önce yazmış olan Röhricht⁷¹ ise, olayı daha doğru olarak değerlendirmiş ve Zengi'nin bu seferi esnasında Savar'ın Urfa Kontluğu arazisine taarruzundan bahsetmemiştir.

İmadeddin Zengi bu sırada, Antakya'dan Kınnesrîn'e kadar ilerlemiş olan Hıristiyan ordusuna karşı harekete geçmiş, fakat iş savaşa dökülmeden Frankların geri çekilmesi ile sonuçlanmıştı⁷². Zengi bundan sonra Şevval ayı sonlarında (1135 ağustos başları) tekrar Hıms arazisini tahrip etmiş ve aynı 529 yılının Zilkadesinde (Ağustos/Eylül 1135) Musul'a dönmüştür.

Zengi'nin Haçlılara karşı giriştiği bu ilk önemli taarruza Savar'ın da katılmış olması tabiidir. Ancak esasen tafsilâttan yoksun olan kısır haberler arasında Savar'ın adı zikredilmemiştir ki, bu da, seferin asıl kumandanı Zengi olduğuna göre, tabii ve makul görülecek bir husustur.

⁶⁸ Krş. Röhricht, s. 203, n. 7; Cahen, *La Syrie du Nord*, s. 355.

⁶⁹ Süryânî Mikhail, XVI, 6, terc. Chabot, III, s. 233. İbn al-Aşîr, (X, s. 466 vd.) Asârib'i Zengi'ye 524 (1129/30) yılında fethettirmektedir ki, yanlışır.

⁷⁰ Cahen, *ayn. est.*, aynı yer; Runciman, II, s. 197.

⁷¹ Röhricht, s. 203 vd.

⁷² İbn al-^cAdîm, II, s. 259.

Savar'ın 1136 yılı faaliyetlerinin, onun Hamâ askerleri ile birleşikten sonra Hıms arazisine yaptığı bir yağma ve tahrip akını ile başladığı anlaşılıyor⁷³. Onun bütün kaynaklara aksetmiş olan, Lâzikiye'ye karşı giriştiği önemli akın ise herhalde Hıms seferinden dönüşünü müteakip yapılmış olmalıdır.

Bir önceki yıl içinde Zengi'nin Antakya Prinkepsliğine karşı kazandığı büyük başarı bu Haçlı devletinin bir anlamda 1130 yılından beri ciddi ve güçlü bir efendiden yoksun kalmış olması ile ilgili idi. Bohemund II.'ün ölümünden beri sadece nâiblerce ve Antakya'nın ilk Lâtin piskoposu Bernhard tarafından yönetilen Prinkepslik, hele bu sonuncunun 1135 yazında ölümünden sonra, daha da büyük idarî, siyasi ve askerî karışıklık içinde kalmıştı⁷⁴. Bu durum Antakya Devleti erkânının nihayet güçlü bir kişiliğe sahip Raimond de Poitiers'yi davet edip, onu 1136 yılı Nisanında Antakya tahtının meşrû vârisesi, henüz 9 yaşında bulunan Constance ile evlendirilmesiyle değişti. Ancak Raimond'un idareyi henüz tam olarak ele almasından önce Savar Antakya ve bununla bağlı olarak Urfa Kontluğunun batı bölgesine çok şiddetli bir akın yaptı.

Savar'ın Lâzikiye seferi, gerek İslâmî kaynaklar ve gerekse Süryânî Mikhaîl tarafından oldukça tafsilâtlı olarak verilmektedir. İbn al-Ķalânîsî, 13 Şaban 530 (17 Mayıs 1136) tarihinde Dimaşk'da "emîr Mesud Savar'ın" Haleb'den, kendisine katılan Türkmenlerle birlikte Frank topraklarına çok başarılı bir akın yaptığıının haber alındığını; bunun Şeyzer'den gelen ve Savar'ın 3000 kişilik bir Türkmen kuvvetiyle Lâzikiye bölgesine gaza edip yanında 7000'den fazla erkek, kadın ve çocuk esir ve büyük miktarda ganimet (100.000 baş sığır ve koyun) bulunduğu halde 11 Receb (15 Nisan) tarihinde Şeyzer'e dönmüş olduğunu bildiren bir beşâretnâme ile teyid edildiğini bildirmektedir⁷⁵.

Bu önemli haber İbn al-Aşîr ve İbn al-Adîm tarafından biraz kısaltılmış olarak, fakat hemen aynı kelimelerle tekrar olunuyor⁷⁶.

⁷³ Hıms, eski efendisi Karaca oğlu Kırhan'ın oğulları adına idare başında bulunan Humârtaş tarafından Zengi'den duyulan korku sebebi ile, yeni Dimaşk hükümdarı Şihabeddin Mahmud'a 22 Rebi I. 530 (30 Aralık 1135) tarihinde teslim edilmişti. Bk. İbn-al Ķalânîsî, s. 252. İbn al-Aşîr (XI, s. 24) Savar'ın adını zikretmeden bu olayı vermektedir.

⁷⁴ Antakya Haçlı Devletinin bu devresi için bk. Demirkent, *ayn. esr.*, tür. yer. Yabancı dildeki bütün genel Haçlı tarihlerinde de bu devre olayları tafsilâtlı olarak verilir.

⁷⁵ İbn al-Ķalânîsî, s. 255 vd.

⁷⁶ İbn al-Aşîr, XI, s. 25 vd.; İbn al-Adîm, II, s. 260 vd. al-Adîmî bu olayı bütünü ile atlamış görünüyor; çünkü umumiyetle Savar'ı ilgilendiren olaylarda onun mufassal eserini veya muhtasarını takip etmekte olan İbn al-Adîm, bu seferden bahsederken gayet açık bir şekilde İbn al-Ķalânîsî'yi tekrarlamaktadır.

Anlaşıldığına göre Savar, Antakya Devletindeki rejim buhranının doruk noktasına ulaştığı andan, yani Raimond de Poitiers'in Constance ile evlenmelerinin doğurduğu şaşkınlıktan faydalanmış olmalıdır.

Aynı olayın Müslüman kaynaklarına aksetmeyen ikinci cephesi ise, Süryânî Mikhaïl tarafından kaydedilmiştir⁷⁷. Süryânî Mikhaïl, her ne kadar Savar'ın adını zikretmeden de olsa, Lâzikiye'ye yapılan akından, sonucunu değişik ve mantık dışı belirtmekle beraber⁷⁸, bahsetmektedir. Ancak onun bu rivayetten hemen önce kaydettiği ve Urfa Kontluğunun batı bölgesine karşı aynı sırada yapıldığı anlaşılan yağma akını ilgi çekicidir ve Haçlı Seferi tarihçilerinin kanaatimizce yanlış tefsirlerine yol açmıştır⁷⁹. Filvaki Süryânî Mikhaïl 1136 yılında Urfa Kontluğu sınırları içinde Franklarla Ermeniler arasında çıkan şiddetli ihtilâf ve mücadelelerin⁸⁰ Kontluğun savunma gücünü zayıflatması sonucu olarak Türklerin Afşin adında bir emîrin kumandasında Keysun bölgesine kadar ilerlediklerini ve mukavemetle karşılaşmayınca akınlarını Antakya'ya kadar uzattıklarını bildirmektedir.

Haçlı Seferlerinin başlamış olduğu 11. yüzyıla ait kaynakların, bundan önce ve sonraki devrelere nazaran tafsilâttan önemli ölçüde yoksun olduğunu biliyoruz. Rivayetlerin bu kısırlığı ile olaylarda rol oynamış olması muhtemel pek çok kişinin unutulmuşluğa terkedildiği muhakkaktır. Süryânî Mikhaïl'in birkaç satırı arasına sıkışmış olup başka hiçbir kaynaktan adından söz edilmeyen Afşin de bu türden bir şahsiyettir. Bahis konusu bu yıllar içinde Urfa Kontluğu sadece Haleb yönünden güneyden değil, Mardin ve Hısn Keyfâ üzerinden doğudan, Danişmend oğulları ile hatta Anadolu Selçukluları tarafından olmak üzere kuzeyden yapılan akınlara zaman zaman sahne olmakta idi. Haleb bölgesine ait haberler, şimdiye kadar görüldüğü gibi, diğer cephelerden girilen teşebbüslere nazaran çok daha muntazam ve sistemli bir şekilde kaynaklara aksetmiştir ve bunlarda Afşin'in adı geçmediği gibi Keysun üzerine yapılan bir gazadan da söz edilmemektedir. Bu bakımdan biz yalnızca Süryânî Mikhaïl tarafından zikre-

⁷⁷ Süryânî Mikhaïl, XVI, 8, terc. Chabot, III, s. 245.

⁷⁸ Süryânî Mikhaïl (aynı yer) Türklerin Lâzikiye'ye akın ettikten sonra Asi ırmağı kenarında yedikleri balıklardan zehirlendiklerini, ölümden kurtulanların ise korkudan aldıkları esirleri bırakıp kaçtıklarını rivayet eder.

⁷⁹ Bk. yukarıda n. 70.

⁸⁰ İlk Haçlı istilâsından sonra zaman zaman, fakat devamlı bir şekilde patlak veren Frank-Ermeni mücadelelerinin ilk safhası için bk. Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1098-1118)*, tür. yer. Urfa'yı sukuta hazırlayan bu anlaşmazlık safhası için bk. ayn. mlf., doçentlik tezi, s. 203 vdd.

dilmiş olan bu son akının, kuzeyden yapılmış olmasını daha muhtemel addediyoruz. Süryâni'nin ifadesinde Afşin'in önce Keysun bölgesine ve burada fazla mukavemetle karşılaşmayınca daha sonra Antakya'ya sarktığıнын beyan olunması bize, bu düşüncemizi takviye eder görünmektedir.⁸¹

Savar'ın, ismen zikredilmemesine rağmen, 24 Ramazan 531 (14 Haziran 1137) tarihinde Haleb'e dönen Zengi'nin⁸² maiyetinde, onun Suriye'ye varır varmaz giriştiği Hıms kuşatmasına katıldığı anlaşılmaktadır. Filvaki al-^cAzîmî, Zengi'nin 2 Şevval (23 Haziran)'de başladığı bu kuşatmaya Haleb'ten 500 kişilik bir kuvvet getirdiğini bildirir ki, seferin devamı hakkında verilen haberlerde de biraz sonra görüleceği gibi Savar'ın başarılı hareketlerinden bahsolunması bizim, onun Zengi'nin bu seferine başından itibaren katılmış olduğu tahminimizi doğrulayacak niteliktedir.

Nitekim Tuğtekin'in önemli kumandanlarından Muineddin Unur'un savunduğu Hıms'ın⁸³ bu defa da zaptedilememesi ve Frankların kendisini arkadan vurmak maksadıyla Hıms'a yaklaştıkları haberi üzerine⁸⁴, kuşatmanın kaldırılmasını uygun bulan Zengi, Haleb'e dönmeyerek Trablus Haçlı Kontluğu arazisinde bulunan Montferrand (Ba'rîn) kalesi üzerine yürüdü.

Trablus Kontluğu bundan pek kısa bir süre önce büyük bir felâketle karşılaşmış, kont Pons, Dimaşk kuvvetlerinin başında Lübnan sahil bölgesine ani bir baskın yapan Bazvâş (بزواش، تراوش، veya بزواج)'ın eline düşerek Receb 531 (Mart/Nisan 1137)'de öldürülmüştü⁸⁵. Onun yerine geçen oğlu Raimond II. babasının intikamını yerli bölge halkından aldıktan sonra, her halde Hıms istikametinde yürüyüşüne devam etmiş ve bu olay Zengi'yi Montferrand üzerine yürümeye sevk etmiş olmalıdır.

Montferrand kalesinin kuşatılması üzerine Trablus kontu Kudüs'e ulaklar göndererek kral Foulque'dan acele yardım ricasında bulundu. Willermus Tyrensis, "Hiristiyan ahalinin zorluğa düştüğü bütün hallerde dai-

⁸¹ Bu tahminimizin bir paralelini Urfalı Mateos'un vekayinâmesinin son babında (CCLII, terc. Andreasyan, s. 287 vdd.) tafsilâtlı olarak kaydetmiş olduğu, Danişmendli hükümdarı Muhammed'in 1136 yılı sonbaharında yine Keysun bölgesine yaptığı taarruz teşkil eder. Bk. ayrıca Sempad, *Chronique, R.H.C., Doc. Armen.*, I, s. 6 ve Yinanç M.H., *Danişmendliler maddesi, I.A.*

⁸² al-^cAzîmî, vr. 211^a, nşr. Cahen, s. 411 vd.; İbn al-^cAdîm, II, s. 261.

⁸³ İbn al-^cKalânîsî, s. 258; İbn al-Aşîr, XI, s. 33.

⁸⁴ al-^cAzîmî, vr. 211^a, nşr. Cahen, s. 412; İbn al-^cAdîm, II, s. 261.

⁸⁵ Willermus Tyrensis, XIV, 23, terc. Kausler, s. 367; İbn al-^cKalânîsî, s. 258; İbn al-Aşîr, XI, s. 32. Krş. Runciman, II, s. 202 vd.

ma bir baba gibi yardımda bulunan Kral'ın hemen Krallığın bütün ileri gelenlerini yanına çağırıp devletin bütün atlı ve yaya kuvvetleriyle derhal yola çıkarak Trablus topraklarına girdiğini haber verir⁸⁶. Yine onun ifadesine göre, Antakya prinkepsinin ulakları burada krala ulaşarak onu Bizans imparatorunun tehdidi altında bulunan Antakya'ya yardımda bulunmaya davet etmişlerdir.

Gerçekten de 1137 ilkbaharında Bizans imparatoru Ioannes II. Komnenos, Haçlı Seferinin başından beri Bizans'ın izlemek istediği, fakat muhtelif engeller yüzünden bir türlü gerçekleştiremediği, Çukurova ve Suriye'yi yeniden Bizans hâkimiyeti altına almak politikasını, Anadolu'da ve Selçuklulara ve Danişmend oğullarına karşı bir sıra savaş ile dengeyi sağladıktan sonra ele almış ve Antalya'dan hareketle İçel ve Çukurova üzerine büyük kuvvetlerle yürüyüşe geçmişti.

Bu durumda Trablus'da yapılan bir toplantı sonunda, önce en yakın ve gerçek tehdit ve tehlikenin ortadan kaldırılması, yani Montferrand kalesinin kuşatmadan kurtarılması ve ondan sonra Antakya'ya yardıma gidilmesi kararlaştırıldı⁸⁷.

Bu arada, birleşen Kudüs-Trablus kuvvetlerinin Montferrand kalesini kurtarmak üzere yardıma geldikleri haberi Müslümanlar tarafından zamanında duyulmuş ve gerekli tedbirler alınmıştı. Haçlılar, al-^cAzîmî ve onun verdiği haberi izleyen İbn al-^cAdîm'in ifadesine göre⁸⁸ Savar'ın kumandasındaki Haleb askerlerinden müteşekkil öncü birlikler tarafından pusuya düşürülerek büyük bir bozguna uğradılar; 2000'den fazla Frank öldürüldü, pek çoğu esir düştü ve ancak pek azı başta kral olmak üzere Montferrand kalesine kapanmak imkânını buldu⁸⁹.

⁸⁶ Willermus Tyrensis, XIV, 25, terc. Kausler, s. 369. Bu seferin en tafsilâtlı kaynağı Willermus'dur. Ancak çoğu zaman olduğu gibi, o, sadece Hıristiyan tarafında bulunan önemli kişilerden bahsetmiştir.

⁸⁷ Willermus Tyrensis, aynı yer.

⁸⁸ al-^cAzîmî, vr. 211^a, nşr. Cahen, s. 412; İbn al-^cAdîm, II, s. 261 vd. İbn al-^cKalânîsî (s. 258 vd.) ve İbn al-Aşîr (XI, s. 33) savaş için daha fazla tafsilât vermektedirler. Ancak bu kaynaklarda Savar'dan söz edilmemektedir.

⁸⁹ Willermus Tyrensis (aynı yer) savaşta birçok ünlü şövalye ile Trablus kontu Raimond II'un Türklere esir düştüğünü, maktûl düşenler arasında eski Urfâ kontu Joscelin I.'in kardeşi Godefroi Charpalu'nun da bulunduğunu bildirir. Bu sonuncu şahıs hakkında başkaca hiç bir kaynakta bilgi yoktur. Röhrich (s. 205, n. 3 - Ordericus Vitalis, V, 94'e göre) savaşa katılan 6000 Hıristiyandan sadece 30 atlıın, kral Foulque ile onun muhafız birliğinden 10 kişi ve 18 Templier şövalyesinin kaleye sığınabildiğini kaydetmiştir.

Haçlı kalesi derhal yeniden kuşatıldı ve mancınıklarla geceli gündüzlü dövülerek iyiden iyiye tahrip olundu⁹⁰. Kale dışındaki savaşta Kudüs kralının yanında getirdiği bütün teçizat ve yiyecek maddeleri Müslümanların eline geçmiş olduğu gibi gerek Montferrand müdafileri ve gerekse kral ile birlikte buraya sığınanlar çok zor durumda kalmışlardı⁹¹. Ancak kral Foulque, süratli ulaklarla Antakya prinkepsini ve Urfa kontunu durumdan haberdar etmek ve yardımlarını istemek imkânını bulmuştu. Her iki Haçlı reisi de, Bizans impâratörünün her an bölgelerine girmesinin beklenmesine rağmen, Kudüs kralına yardım için süratle harekete geçtiler⁹². Haçlıları bu ümitsiz durumdan kurtaran, İbn al-Ķalânîsî'nin kaydettiği gibi Antakya ve Urfa'dan kuvvetli birliklerin yaklaşması sayıyası⁹³ değil, Bizans imparatorunun Antakya'ya ulaşmak üzere bulunduğu haberinin Zengi'ye erişmesi oldu⁹⁴. Muhtemel bir Bizans-Haçlı koalisyonundan çekinen Zengi, imparatorun kuzey Suriye'de dengeyi zorlayan varlığından endişeye düşmüştü. Gerçekten de imparatorun seferi, ileride de görüleceği gibi, Franklar kadar Müslümanlar için de tehlike yaratmakta idi. Bu düşüncelerle Zengi, çaresizlik içinde kıvranıp duran ve yardıma çağırıldığı Haçlıların yaklaştıkları hakkında da herhangi bir haber alamamış olan Kudüs kralına şaşılacak derecede yumuşak davrandı. İsteddiği sadece kalenin kendisine teslimi idi⁹⁵. İçerdekilerin serbestçe çıkıp gitmelerine müsaade edildiği gibi, fidye ödemelerine gerek kalmadan aralarında Trablus kontu Raimond II.'un da bulunduğu, önceki savaşta esir düşenler de serbest bırakılacaktı. Bu gerçekten ucuz kurtuluşu sevinçle karşılayan Kudüs kralı Zengi'nin şartlarını derhal kabul etti. İbn al-Ķadîm barış anlaşmasının 531 yılı Zilkadesinin son on günü içinde (10/19 Ağustos 1137) imzalandığını ve bundan sonra Zengi'nin Haleb'e, Haçlıların da kendi ülkelerine döndüğünü bildirmektedir⁹⁶.

⁹⁰ al-Ķazîmî, aynı yer; İbn al-Ķadîm, II, s. 262.

⁹¹ Willermus Tyrensis (XIV, 26-29, terc. Kausler, s. 370 vdd.) Haçlıların önce atlarını kesip yedikten sonra ne müthiş bir yiyecek sıkıntısına düştiklerini kendine özgü dramatik bir dille ifade etmektedir. Ayrıca bk. İbn al- Aşîr, s. XI, 34.

⁹² İbn al-Ķalânîsî, s. 259; Willermus Tyrensis, aynı yer.

⁹³ İbn al-Ķalânîsî, aynı yer.

⁹⁴ Willermus Tyrensis, XIV, 29, terc. Kausler, s. 372 vd. İbn al-Aşîr (XI, s. 34) de Zengi'nin Bizans imparatorunun yaklaşmasından kuşkulandığı hususunu kaydetmiştir.

⁹⁵ Sadece İbn al-Ķalânîsî (aynı yer) ve ondan naklen İbn al-Aşîr (aynı yer) Franklardan 50.000 dinar talep edildiğini ve bunun alındığını rivayet etmişlerdir. Diğer kaynaklarda para talebinden söz edilmeyor.

⁹⁶ İbn al-Ķadîm, II, s. 262. Bu önemli olay hakkında krş. Röhricht, s. 205 vd.; Stevenson, W.B., *The Crusaders in the East*, Cambridge 1907, s. 137 vd.; Grousset, II, s. 70 ödd.; Runciman,

Bu olayların cereyanı sırasında Bizans imparatoru Ioannes II. Komnenos Ermenilere büyük darbeler indirerek Çukurova'daki önemli şehirleri (Tarsus, Adana, Misis) zaptettikten sonra Toros dağlarına çekilen Ermeni Leo'yu takipten vazgeçmiş ve seferinin ana hedefi olduğu anlaşılan Antakya önüne gelmiş bulunuyordu. Kral Foulque'u Montferrand kuşatmasından kurtarmak üzere güneye yönelmiş olan prinkeps Raimond, Zengi ile kral arasındaki barıştan sonra süratle ülkesine döndü ve henüz tam olarak kuşatılamamış olan Antakya'ya girebildi. Bizanslılar 20 Ağustosun 10 Eylül 1137'ye kadar Antakya'yı 20 gün baskı altında tuttular. Daha fazla mukavemet imkânı bulamayan Raimond nihayet imparatora boyun eğdi. İki taraf arasında varılan anlaşmaya göre, kış mevsimi yaklaştığı için bir yıl sonra imparator Frankların da yardımı ile Haleb, Şeyzer, Hamâ ve Hıms'ı zaptederek Raimond'a verecek, Antakya ise Bizans'a bırakılacaktı⁹⁷. Bu kuşatma sırasında etrafı yağmalamak üzere Bizans ordugâhından ayrılan oldukça kalabalık bir grubun, Savar tarafından kısıtılarak bir kısmının öldürüldüğü ve geri kalanlarının da esir edilerek Haleb'e götürüldüğü kaynaklarımız tarafından belirtilmektedir⁹⁸. Savar'ın Bizans kuvvetlerine karşı giriştiği bu teşebbüs her halde Zengi'nin Bizanslıların bölgeye gelişini hasmâne bir hareket telâkki ettiğini göstermekte olup, İbn al-Aşîr'in, Bizanslıların Franklar tarafından Zengi'ye karşı yardıma çağırıldıklarını beyan eden ifadesini doğrular niteliktedir⁹⁹.

İmparatorun kışı geçirmek ve önce Ermeni meselesini halletmek üzere Çukurova'ya dönerken, adamlarının Türkler tarafından uğradığı baskına rağmen, Zengi'ye bir elçi yollaması ve Zengi'nin de el-Hâcib Hasan adında bir adamının başkanlığında imparatora mukabil bir elçi heyeti ile bir takım hediyeler göndermesi her halde Ioannes'in Antakyalılarla kararlaştırdığı, ertesi yıl girişilecek büyük taarruzu peçelemek istediği ve Zengi'nin de İmparatorun bu sözüne inandığı şeklinde yorumlanabilir¹⁰⁰. Bununla beraber İbn al-Adîm, Haleb ahalisinin Ioannes'in bölgeye gelişinden endişe duyarak şehirlerinin surlarını takviye ettiklerini ve hendeklerini derinleştirdiklerini kaydetmektedir¹⁰¹.

II, s. 205; Elisséeff, N., *Nûr ad-Dîn. Un grand prince musulman de Syrie au temps des croisades* (3 cilt, Damas 1967), II, s. 361 vd.

⁹⁷ Anlaşmanın şartları Willermus Tyrensis (XIV, 30, terc. Kausler, s. 374) ve ayrıca Chalandon (s. 132 - Kinnamos, I, 8, s. 19'a göre) tarafından verilmiştir. Krş. Runciman, II, s. 213.

⁹⁸ İbn al-Ķalânîsî, s. 262; al-Ķazîmî, vr. 211^b, nşr. Cahen, s. 412; İbn al-Ķadîm, II, s. 263.

⁹⁹ İbn al-Aşîr, XI, s. 34.

¹⁰⁰ İki taraf arasındaki elçi teatisi için bk. İbn al-Ķalânîsî, s. 263, 264; al-Ķazîmî, vr. 211^b, nşr. Cahen, s. 413; İbn al-Ķadîm, II, s. 263.

¹⁰¹ İbn al-Ķadîm, II, s. 262.

1138 yılı Şubatında Antakya'da ve Haçlılar elindeki diğer sahil bölgelerinde bulunan bütün Halebli tacirler Haçlılarca tutuklandılar. Bunların sayısı 500 kadar idi ¹⁰². Bununla bölgede bulunan Müslümanların müşahede ettikleri savaş hazırlıklarını Zengi'ye bildirmelerinin önüne geçilmesinin istendiği anlaşılmaktadır. Filvaki Zengi, imparatorun elçisinin ifadesine güvenerek Hıms'ı kuşatmaya gitmişti ve Savar da yanında bulunmakta idi ¹⁰³.

İmparator 1138 Martında alışılmamış bir yoldan, Maraş'a doğru bir sapma yaptıktan sonra güneye yönelerek aynı ayın sonunda Haleb'in 50 km. kadar kuzey-doğusunda Biza'â yakınında Müslüman topraklarına girdi; Biza'â şehrini bir hafta süren kuşatmadan sonra 25 Receb 532 (8 Nisan 1138)'de amân ile teslim aldı ¹⁰⁴ ve buradan da Haleb üzerine yürüdü.

Biza'â'nın, sadece bir hafta da olsa, gösterdiği mukavemet Hıristiyan müttefiklerin Haleb'i gafil avlamalarına engel oldu. Biza'â'nın kuşatıldığı haberi üzerine Halebliler derhal Hıms önünde bulunan Zengi'ye haber gönderdiler. Zengi hemen yanında bulunan kumandan Savar'ı 500 atlı ile şehrin imdadına yolladı. Bu kuvvet daha 26 Receb (9 Nisan)'de Haleb'e ulaşmış ve halkın maneviyatını yükseltmiş bulunuyordu ¹⁰⁵. Bu sebeple imparatorun 19 Nisan (6 Şaban)'da giriştiği saldırı çetin bir müdafaaya çarptı. Haleb'in çok müstahkem surlara ve büyük savunma gücüne sahip olduğunu gören imparator kuşatmada fazla ısrar etmedi ve Bizans kaynağı olarak bu olayları tafsilâtle kaydeden Niketas Khoniates'e göre ¹⁰⁶, yiyecek maddeleri bittiği, su ve yakacak azaldığı için kuşatmayı kaldırarak 22 Nisanda, garnizonunun terkettiği Asârib kalesini zaptetti ¹⁰⁷. Ancak

¹⁰² İbn al-Ķalânîsî (s. 264) bu tutuklamaların Cumada II.'de (Şubat/Mart 1138) buna mukabil rivayeti hemen aynı kelimelerle veren İbn al-ĶAdîm (II, s. 264) Cumada I. (Ocak/Şubat 1138)'de vuku bulduğunu bildiriyorlar.

¹⁰³ İbn al-Ķalânîsî, s. 265; al-ĶAzîmî, vr. 212^a, nşr. Cahen, s. 413; İbn al-Aşîr, XI, s. 36; İbn al-ĶAdîm, II, s. 263 ve 265.

¹⁰⁴ İbn al-Ķalânîsî, s. 265; al-ĶAzîmî, vr. 212^b, nşr. Cahen, s. 414; İbn al-Aşîr, aynı yer; İbn al-ĶAdîm, aynı yer. Kaynaklarımız Bizans imparatorunun sözünde durmayarak dinini inkâr edip Hıristiyanlığa dönen az sayıda kişi dışında kalan 6000 kadar Müslümana esir muamelesi yaptığını bildirmektedirler.

¹⁰⁵ İbn al-Ķalânîsî, aynı yer; al-ĶAzîmî, aynı yer. İbn al-ĶAdîm (II, s. 265) Zengi'nin Haleb'e gönderdiği Savar emrindeki 500 kişilik atlı kuvvet yanında, aralarında Zeyneddin Ali Küçük'ün de bulunduğu dört büyük emirin varlığını kaydeder.

¹⁰⁶ Niketas Khoniates, terc. Grabler, *Die Krone der Komnenen, Byzantinische Geschichtsschreiber*, VII, s. 59 vdd.

¹⁰⁷ Niketas Khoniates, *ayn. esr.*, aynı yer; İbn al-Ķalânîsî, s. 265; al-ĶAzîmî, vr. 212^b, nşr. Cahen, s. 415.

burada bırakılan garnizonun elinden kaçan birkaç kişi Haleb'e gelip Bizans ordusunun Asârib'den çekildiğini, Biza'â'da esir edilen Müslümanların bu kalede bırakılan küçük kuvvetin elinde bulunduğunu haber verince, emir Seyfeddin Savar'ın derhal Asârib üzerine yürüyerek Bizans garnizonunu kılıçtan geçirdikten sonra kurtardığı Müslüman esirlerle birlikte 11 Şaban 532 (24 Nisan. 1138) tarihinde Haleb'e döndüğü ve coşku dolu bir sevinçle karşılandığı İslâmî kaynakların hepsinde kaydedilmiştir¹⁰⁸.

Bizans imparatorunun bundan sonra Ma'arrat'ün-Numân ve Kefertâb üzerinden, seferinin bundan sonraki en önemli hedefi Şeyzer'e gidişi, bu şehri kuşatması, başarısızlığı ve önce Antakya'ya, oradan da başşehri İstanbul'a dönüşü Haçlı Seferleri tarihinin çok çeşitli kaynakları tarafından tafsilâtıyla hikâye edilmekte ve bunlardan derlenerek çağdaş tarih yazarlarınca tasvir edilmektedir¹⁰⁹. Bütün bu olaylara Zengi ile birlikte emir Savar'ın da katıldığı şüphesiz olmakla beraber¹¹⁰ kaynaklarda onun adı zikredilmediği için bu olayların tafsilâtına girişmedik¹¹¹.

533 (8 Eylül 1138 - 27 Ağustos 1139) yılında Savar'ın Frank arazisine, her halde Antakya Prinkepsliği topraklarına bir akın yaptığı, ancak burada Franklar tarafından mağlup edilerek 1200 atlı kaybettiği sadece İbn al-Adîm tarafından bildirilmektedir¹¹². Uğranılan kaybın büyüklüğü göz önüne alınırsa, oldukça önemli bir akın olması gereken bu hareket hakkında diğer kaynaklarda bir habere rastlanmaması gerçekten şaşırtıcıdır. İbn al-Adîm'in Savar'ın faaliyetleri hakkında kaynakları olan al-Âzîmî ve İbn al-Kalânisi böyle bir olaydan bahsetmiyorlar. İbn al-Âzîmî 533 yılı sonlarına doğru Dimaşk hükümdarı Şihabeddin Mahmud'un öldürülmesi üzerine Zengi'nin yeniden Dimaşk'ı ele geçirmek ümidiyle Suriye'ye dönerek önce Ba'albek ve daha sonra Dimaşk'ı kuşatması olayına büyük yer vermektedir. Bu olaylara Savar'ın katılmış olması büyük bir ihtimal içinde

¹⁰⁸ İbn al-Kalânisi, s. 265 vdd.; al-Âzîmî, vr. 212^b, nşr. Cahen, s. 415; İbn al-Aşîr, XI, s. 37; İbn al-Adîm, II, s. 266.

¹⁰⁹ Yukarıda zikredilen İslâmî kaynaklar dışında ayrıca bk. Süryânî Mikhail, XVI, 8, terc. Chabot, III, s. 245 vdd.; özellikle Niketas Khoniates, *ayn. esr.*, s. 59 vdd.; Willermus Tyrensis, XIV, 24-30, XV, 1-5, terc. Kausler, s. 367 vdd., 375 vdd.; krş. Runciman, II, s. 215 vdd.

¹¹⁰ Sadece al-Âzîmî (vr. 213^a, nşr. Cahen, s. 416) imparatorun Antakya'ya dönüşü sırasında Savar'ın Asârib'e bir akın yaparak şehre girdiğini kaydetmektedir. Ancak yine al-Âzîmî Asârib'in Zengi tarafından fethini başka bir yerde, 533 (1138/39) olayları içinde zikretmektedir (vr. 213^b, nşr. Cahen, s. 417).

¹¹¹ Yukarıda adı geçen ve yakında basılacak olan habilitasyon tezimizde çok tafsilâtlı olmamakla beraber yeterli sandığımız bilgi mevcuttur.

¹¹² İbn al-Adîm, II, s. 271.

olmasına rağmen ne asıl kaynak İbn al-Kālānisi¹¹³'de, ne de ondan yararlanan İbnal-Aşîr ve İbn al-Adîm'de Savar'ın adı geçmiyor¹¹³.

535 (17 Ağustos 1140 - 5 Ağustos 1141) yılında Savar'ın Şeyzer yanında Frankları bozguna uğratmış olduğu haberi de sadece al-^cAzîmî'nin eserinde bildirilmekte olup¹¹⁴ bu olay da diğer kaynaklara intikal etmemiştir. Sadece İbn al-Adîm'in bu yıl içinde Türkmen tahribâtının çoğaldığı ve Frankların Zengi'ye bir elçi göndererek bundan şikâyetle buldukları, bu elçinin geri dönerken bir Türkmen grubu tarafından yakalanarak öldürüldüğü ve bunun üzerine Frankların Haleb'e akın ederek Türkmen ve Araplardan pek çok kişiyi esir ettikleri hakkındaki haberini¹¹⁵ al-^cAzîmî'nin kısa kaydı ile beraber mütalâa etmek mümkün görülebilir.

536 (6 Ağustos 1141 - 26 Temmuz 1142) yılında, pek kısa bir zamanda tekrar tarihin karanlıklarına gömülmek üzere, Savar'ın Alemeddin adında bir oğlu tarih sahnesinde görülüyor. Filvaki al-^cAzîmî¹¹⁶, ufak bir ilâve ile İbn al-Adîm tarafından da hemen aynı kelimelerle tekrarlanan bir rivayetinde, Frankların bu yıl içinde Sermîn¹¹⁷ şehrine saldırarak burasını tahrip edip yağmaladıktan sonra Cebel es-Summâk¹¹⁸'a gittiklerini, burasını ve aynı şekilde Kefertâb bölgesini¹¹⁹ harap ederek dağıldıklarını, bunun üzerine Seyfeddin Savar'ın oğlu Alemeddin'in Türkmen kuvvetleriyle birlikte Antakya kapısına dayanıp büyük ganimetle geri döndüğünü bildirmektedir. Alemeddin biraz sonra göreceğimiz gibi, sadece bir defa daha 538 yılı olayları içinde babası Savar yanında savaşırken al-^cAzîmî tarafından kaydedilecektir. Onun hakkında başka kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlayamadık.

Yine aynı yıl Ramazanının ikinci on günü içinde (9/19 Nisan 1142), Antakya prinkepsinin Kudüs'e gitmesinden faydalanan Savar'ın Antakya bölgesine taarruz ederek Cisir el-Hadîd yanında büyükçe bir düşman grubunu baskına uğratıp pek büyük bir başarı kazandığını ve büyük ganimet ile, yanında öldürülenlerin kelleleri ve esirler bulunduğu halde Haleb'e döndüğünü görüyoruz¹²⁰.

¹¹³ İbn al-Kālānisi, s. 268 vd., 271; İbn al-Aşîr, XI, s. 45, 48 vd.

¹¹⁴ al-^cAzîmî, vr. 214^b, nşr. Cahen, s. 419.

¹¹⁵ İbn al-Adîm, II, s. 275.

¹¹⁶ al-^cAzîmî, vr. 215^a, nşr. Cahen, s. 419 vd.

¹¹⁷ Zerdenâ'nın 20 km. güneyinde, bk. Cahen, *La Syrie du Nord*, harita.

¹¹⁸ Sermîn'in güneyinde, bk. Cahen, *ayn. esr.*, harita.

¹¹⁹ İbn al-Adîm, II, s. 275. Frankların yağma akını Kefertâb'a kadar uzattıkları sadece İbn al-Adîm'de kaydedilmiştir.

¹²⁰ al-^cAzîmî, vr. 215^a vd., nşr. Cahen, s. 420 vd.; İbn al-Adîm, II, s. 276.

537 (27 Temmuz 1142 - 15 Temmuz 1143) yılı için kaynaklarımız Antakya hükümdarının Biza'â vadisinde görüldüğünü, bu sebeble de Savar'ın onun üzerine yürüyerek Frankları kuzeye attığını haber veriyorlar¹²¹. Aynı yıl için Urfa kontu Joscelin II.'in Şatt'ül-Fırat bölgesine taarruz ettiği, fakat Savar ile Joscelin'in Haleb'in kuzeyinde ordugâhları arasında bir araya gelerek aralarında bir barış anlaşması yaptıkları bildirilmektedir ki¹²², bu barışın Antakya ile Urfa Haçlı devletleri arasında uzun zamandan beri sürüp giden anlaşmazlıklardan ve Bizans imparatoru Ioannes'in Antakya ve genellikle Suriye Frankları probleminde son vermek kararıyla giriştiği, ölümüyle sonuçlanan 1142/43 seferinin uyandırdığı iki taraflı endişeden kaynaklandığı tahmin olunabilir¹²³.

538 (16 Temmuz 1143 - 3 Temmuz 1144) yılı Müslüman akınları bakımından biraz daha hareketlenmiş görünüyor. Bu yılın Cumada I. (11 Kasım/10 Aralık 1143) ayı içinde Haleb birlikleri İbn al-^cAdîm'e göre¹²⁴, Antakya'dan çıkan büyük bir ticaret kervanını basarak büyük ganimetle Haleb'e döndüler. Bundan sonra Antakya'ya bağlı Bâsûtâ garnizonunun Müslüman arazisine akında bulunduğu, bunlara karşı çıkan Seyfeddin Savar ile oğlu Alededdin'in Frankları bozguna uğrattıkları al-^cAzîmî tarafından rivayet ediliyor¹²⁵. Bâsûtâ kalesi garnizonu ile aynı yıl içinde bir

¹²¹ İbn al-^cKalânîsî, s. 276; al-^cAzîmî, vr. 215^b, nşr. Cahen, s. 421; İbn al-^cAdîm, II, s. 277. Cahen (*La Syrie du Nord*, s. 365) her ne kadar Raimond'un bu seferi Bizans imparatorunun ölümünden sonra yaptığını söylemekte ise de, kaynaklarda bu seferin tarihi hakkında sene kaydından başka bilgi yoktur.

¹²² al-^cAzîmî, vr. 216^b, nşr. Cahen, s. 422; İbn al-^cAdîm, II, s. 277.

¹²³ Yukarıda belirtmiş olduğumuz gibi, Bizans imparatoru Ioannes Komnenos 1138 yılında Suriye seferine çıkarken Haleb'in de dahil olduğu Müslüman bölgesini Franklara vererek Antakya'yı kendi sınırları içine almayı düşünmüştü. Bu arada onun bu sefer esnasında ilk zaptettiği Müslüman kalesi olan Biza'â'yı Urfa kontu Joscelin II.'e teslim ettiği kaynaklarca belirtilmiştir (Niketas Khoniates, *ayn. esr.*, s. 60; Anonim Süryânî, terc. Tritton, s. 278). Kısa bir süre sonra Müslümanlarca geri alınmış olan (İbn al-^cAdîm, II, s. 269) Biza'â bölgesini Joscelin'in bir bakıma kendi hâkimiyet bölgesi addetmiş olması ve Antakya hükümdarının buraya kadar uzanmasını kontluğu bakımından bir tehdit saymış olması mümkündür. İki küçük Hıristiyan devleti aralarındaki münafereti daha sonra da sürdürmüşlerdir. Urfa'nın Zengi tarafından fethi sırasında Joscelin II. bütün ricalarına rağmen Antakya Prinkepsliğinden destek görmemiştir. Bu hususlarda bk. Willermus Tyrensis, XVI, 4, terc. Kausler, s. 406. Krş. Ayrıca Demirkent, *ayn. esr.*, s. 252 vdd. İmparatorun 1142/43 seferi ise tabii olarak hem bütün Frankları, hem de Zengi'nin devletini tehdit etmekteydi. Krş. Cahen, *La Syrie du Nord*, s. 368; Runciman, II, s. 222 vd.

¹²⁴ İbn al-^cAdîm, II, s. 277 vd. Krş. Cahen, *ayn. esr.* s. 365. İbn al-^cKalânîsî (s. 278) bu olayı 539 Cumada I.'ine vazetmekle yanılmaktadır.

¹²⁵ al-^cAzîmî, vr. 216^a vd., nşr. Cahen, s. 422 vd.

büyük çarpışma daha yapılmış ve 25 Zilkade (31 Mayıs 1144) tarihinde bir Haleb birliği Bâsûtâ yanında baskına uğrattıkları garnizon kumandanını esir ederek 1 Haziran 1144'de Haleb'e getirip emir Savar'a teslim etmişler ve Savar da onu zincire vurdurmuştur¹²⁶.

Seyfeddin Savar'ın hayatı ve faaliyeti hakkında Urfa'nın Zengi tarafından fethi münasebetiyle önemli haberlerin beklenebileceği 539 (4 Temmuz 1144 - 23 Haziran 1145) yılı ve sonrası için sadece İbn al-Ğalânisi'nin iki kısa haberiyle yetinmek durumunda kalmamız oldukça üzücüdür. Bahis konusu haberlerin birincisi 6 Rebi I. 541 (15 Eylül 1146) Zengi'nin, kuşatmış olduğu Caber kalesi önünde kendi köleleri tarafından öldürülmesini müteakip oğlu sonraki büyük Türk hükümdarı Nureddin Mahmud'un babasının Suriye mirasını eline almak için Haleb'e dönüşünde yanında Hamâ emiri Salahaddin Yağsiyânî ile birlikte Seyfeddin Savar'ın da bulunduğu hakkındadır¹²⁷. Bu, başka kaynaklara aksetmeyen önemli haberden Savar'ın Caber önündeki ordugâhta bulunduğunu ve diğer bir çok ümeranın aksine Nureddin'in tarafını tutmuş olduğunu anlıyoruz.

Savar hakkında sadece İbn al-Ğalânisi tarafından kaydedilen ikinci haber ise onun, İmadeddin Zengi'nin öldürülmesinden faydalanarak Urfa'yı yeniden eline geçirmek üzere harekete geçen ve Urfa'nın yerli Hıristiyan ahalisi ile anlaşıp 1146 yılı Ekim ayı sonlarında şehre giren Joscelin II.'e karşı Nureddin'in emrinde Haleb'den derhal harekete geçen kuvvetler içinde Türkmenleriyle Savar'ın da bulunmuş olmasıdır¹²⁸.

Haçlı Seferlerinin çok ilgi çekici bir devresinde oynadığı rolü kaynakların verileri nisbetinde bir araya getirerek yorumlamaya çalıştığımız Savar hakkında bu tarihten sonra hiçbir kayda rastlayamadık. Savar'ın, Suriye'de Zengi Devletinin kuruluşunda ve büyümesinde oldukça büyük faaliyet gösterdiği açık bir şekilde görünen bu Türk beyinin ve son haberlerde adı geçmeye başlayan oğlu Alemeddin'in akıbeti hakkında herhangi bir şey söylemek mümkün değildir.

Yukarıdan beri verilmekte olan bilgilerin ana ve en verimli kaynağı, görüldüğü gibi, al-Ğazîmi'nin muhtasar tarihidir. Filvaki İbn al-Ğalânisi'de de, pek sık olmamakla beraber, bazen al-Ğazîmi'nin rivayetlerinden müstakil haberlere rastlanılmaktadır; fakat genellikle Seyfeddin Savar'ın hareketlerini oldukça sistemli bir şekilde izlemiş ve kısa da olsa kitabına

¹²⁶ al-Ğazîmi, vr. 217^a, nşr. Cahen, s. 424; İbn al-Ğadîm, II, s. 278.

¹²⁷ İbn al-Ğalânisi, s. 285.

¹²⁸ İbn al-Ğalânisi, s. 288.

işlemiş olan sadece al-^cAzîmî'dir denilebilir. Ancak maalesef al-^cAzîmî'nin bu kısa tarihi 538 yılı ile son bulur. Onun hem mufassal eserini hem de bu muhtasarını görmüş olduğu, bunlardan yaptığı geniş iktibaslarla malûm olan İbn al-^cAdîm de Savar hakkında verdiği bilgiler için al-^cAzîmî'nin sadece elimizde bulunan nüshasından veya bunun aynı olan diğer bir nüshadan faydalanmış olmalıdır. Çünkü onun Savar hakkında verdiği haberler de muhtasar al-^cAzîmî tarihinin sona erdiği 538 yılı ile tükenmektedir. Onun büyük eseri *Buğya*'de Savar'ın adının geçmemesi, *Żubdat al-Halab*'i kaleme alırken önünde sadece muhtasar al-^cAzîmî'nin bulunmuş olduğunu düşündürmektedir. Başka bir ihtimal de al-^cAzîmî'nin mufassal eserinde Savar'dan hiç söz etmemiş olmasıdır ki, bu da bizi, al-^cAzîmî'nin belki de muhtasarını Savar'a takdim etmek düşüncesiyle kaleme almış olması düşüncesine sevketmektedir ¹²⁹.

Gerek Anadolu ve gerekse özellikle Haçlı Seferleri tarihini araştırma bakımından üstün bir önem taşıyan bu kaynağın mevcut yegâne nüshası, bu eserden ilk defa ayrıntılı olarak bahseden merhum hocamız Mükrimin Halil Yinanç'ın ¹³⁰ da belirtmiş olduğu gibi, müellifin müsvette halindeki eserinden oldukça acemi ve konuya pek aşina olmayan bir kimse tarafından temize çekilmiş görünmektedir ¹³¹. Bu arada eserin son sayfalarının herhangi bir sebeple temize çekilemeden kalmış olması da pek mümkündür; çünkü al-^cAzîmî'nin 1161 yılından önce ölmediği malûmdur. Eserini 1144 yılının ortaları ile kapatması ve hiç olmazsa devrinin en önemli olayı olan Urfa'nın fethiyle bitirmemiş olması oldukça gayri tabiidir. Muhtasar'ın daha tam bir nüshası ele geçmedikçe bu husustaki bütün tahminlerin bir hipotez olarak kalmaktan kurtulamayacağı da şüphesizdir.

¹²⁹ al-^cAzîmî, Savar'a yazdığı dört kasidenin ilk beyitlerini eserine almıştır (bk. n. 34, 38, 44, 53). Buna mukabil o, zamanını idrak ettiği ünlülerden sadece Necmeddin İlgazi ile Aksungur el - Porsuki'ye yazdığı birer kasidenin ilk beyitlerini kayıtlı yetinmiş (vr. 198^a, nşr. Cahen, s. 386 ve vr. 202^b, nşr. Cahen, s. 395), devrinin en büyüğü Zengi'ye bile bu şerefi bahşetmemiştir.

¹³⁰ Merhum hocamız al-^cAzîmî hakkındaki tebliğini 1937 yılında toplanan Tarih Kongresi'nde okumuş ve bu da ancak 1943 yılında yayınlanmıştı (*Onikinci asır tarihçileri ve Muhammed bin Ali-il-Azîmî, İkinci Türk Tarihi Kongresi (İstanbul 20-25 Eylül 1937)*, İstanbul 1943, s. 673-690). Cahen'in bu husustaki yazısı ve neşri 1938 yılındadır.

¹³¹ Yinanç, *ayn. esr.*, s. 681.

